

Účast a bariéry vzdělávání starších osob

Autor: Věra Czesaná

Zdeňka Matoušková

Working Paper NOZV-NVF č. 2/2006

Abstrakt:

Studie zkoumá míru a faktory zapojení starších osob do dalšího vzdělávání. Jako východisko je charakterizována současná úroveň kvalifikace a dovedností starších osob, která tvoří jejich konkurenční pozici na trhu práce oproti mladým nastupujícím generacím. Dále je provedena analýza rozsahu a forem účasti starších věkových skupin české populace na dalším vzdělávání ve srovnání s jejich evropskými protějšky. Jsou rozebrány i souvislosti, které vedle věku má i pohlaví a úroveň vzdělání. Poslední část studie je zaměřena na faktory omezující zájem a možnosti starších osob doplňovat si své znalosti, které byly identifikovány na základě dotazníkového šetření jednotlivců v roce 2005. Jsou identifikovány faktory, jejichž význam s narůstajícím věkem sílí a které mohou působit pro starší osoby jako bariéra jejich zapojení do dalšího vzdělávání.

Abstract:

Klíčová slova: Starší věkové skupiny, kvalifikační struktura, účast v dalším vzdělávání, mezinárodní srovnání, bariéry

JEL Classification: I 21,

Řada studií Working Paper NOZV-NVF je vydávána s podporou grantů MPSV 01J005/04-DP2, MPSV 1J020/04-DP2 a MŠMT 1M0021622405.

© Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání NVF

ISSN 1801-5476

Profil autorů:

Ing. Věra Czesaná, CSc. je vedoucí Národní observatoře zaměstnanosti a vzdělávání. Dlouhodobě se věnuje výzkumu trhu práce, kvality lidských zdrojů, nároků na vzdělávání ve vazbě na ekonomický rozvoj a sociální inkluzi. Účastnila se mnoha mezinárodních projektů, zejména ve spolupráci s OECD, Evropskou vzdělávací nadací, Evropským střediskem pro rozvoj odborného vzdělávání (Cedefop) a Evropskou komisí. Má zkušenosti s hodnocení programů kofinancovaným z Evropského sociálního fondu.

Ing. Zdeňka Matoušková, CSc. má bohaté zkušenosti ve výzkumné a pedagogické činnosti. Hlavními oblastmi jejího odborného zaměření jsou rozvoj lidských zdrojů, politika zaměstnanosti, další vzdělávání jako součást celoživotního učení, finanční aspekty vzdělávání, regionální rozvoj a veřejné finance. Podílela se rovněž na zpracování ex ante hodnocení programů kofinancovaných z Evropských strukturálních fondů zaměřených na rozvoj lidských zdrojů. Účastní se realizace národních a mezinárodních projektů NOZV.

Zpracování dat: Mgr. Jiří Vymazal

Technická spolupráce: Michaela Povolná, DiS.

OBSAH

ÚVOD	4
I. ÚROVEŇ KVALIFIKACE A DOVEDNOSTÍ STARŠÍCH OSOB	5
II. ÚČAST STARŠÍCH OSOB V DALŠÍM VZDĚLÁVÁNÍ	9
II.1 FORMY ÚČASTI NA DALŠÍM VZDĚLÁVÁNÍ	9
II.2 VLIV POHLAVÍ NA DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ STARŠÍCH OSOB	13
II.3 VLIV ÚROVNĚ POČÁTEČNÍHO VZDĚLÁNÍ NA DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ STARŠÍCH OSOB.....	15
II.4 VLIV VYKONÁVANÉ PROFESE NA DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ STARŠÍCH OSOB	16
II.5 VLIV POSTAVENÍ NA TRHU PRÁCE A SEKTORU ZAMĚSTNÁNÍ NA VZDĚLÁVÁNÍ STARŠÍCH OSOB	18
II.6 VLIV PRŮMĚRNÉHO VĚKU ODCHODU DO DŮCHODU NA ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ.....	22
III. BARIÉRY ÚČASTI NA VZDĚLÁVÁNÍ	26
III.1 DŮVODY ÚČASTI NA NEFORMÁLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ.....	26
III.2 FAKTORY OMEZUJÍCÍ ÚČAST NA DALŠÍM VZDĚLÁVÁNÍ.....	28
IV. ZÁVĚRY	31
V. LITERATURA	33

ÚVOD

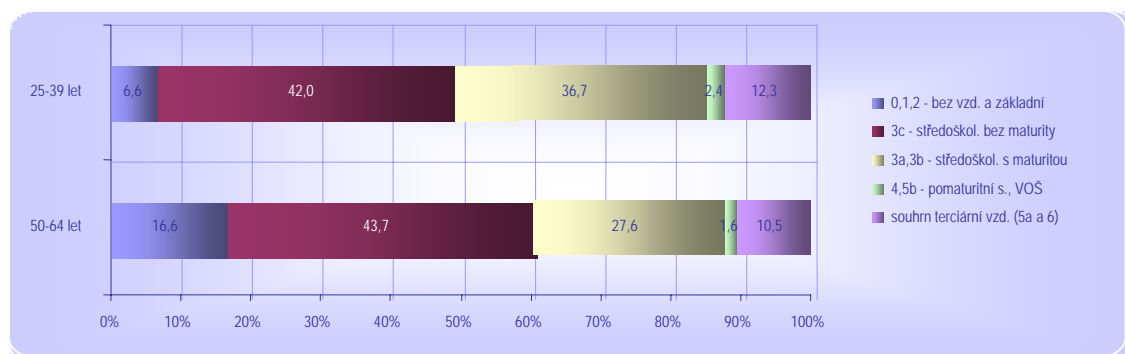
Postavení starších osob na trhu práce se v současné době mění. Na jedné straně dochází k prodlužování věku odchodu do důchodu v důsledku stárnutí populace a udržitelnosti financování penzijních systémů. Na druhé straně při zrychlování technologického rozvoje se zvyšují nároky na kvalitu pracovní síly a rostou konkurenční tlaky na trhu práce vůči starším osobám. Zaměstnavatelé dávají při výběru pracovníků určité vzdělanostní kategorie přednost těm zájemcům o práci, kteří jsou mladší a je u nich záruka, že jejich znalosti získané ve škole odpovídají současnému stavu poznání, že jsou lépe jazykově vybaveni a nedělá jim potíže pracovat s informačními technologiemi. Přetrvává názor, že starší pracovník je méně schopný se přizpůsobovat nové situaci a že je méně produktivní. Obnova znalostí a dovedností je proto nezbytná. Z tohoto hlediska se přístup starších osob ke vzdělávání na sklonku jejich profesní kariéry stává stejně důležitý jako pro mladé lidi před jejím startem.

Tato studie zkoumá míru zapojení starších osob do dalšího vzdělávání. Jako východisko je charakterizována současná úroveň kvalifikace a dovedností starších osob, která tvoří jejich konkurenční pozici na trhu práce oproti mladým nastupujícím generacím. Dále je provedena analýza rozsahu a forem účasti starších věkových skupin české populace na dalším vzdělávání ve srovnání s jejich evropskými protějšky. Jsou rozebrány i souvislosti, které vedle věku má i pohlaví a úroveň vzdělání. Poslední část studie je zaměřena na faktory omezující účast starších osob na dalším vzdělávání, které byly identifikovány na základě dotazníkového šetření jednotlivců v roce 2005. Jsou identifikovány faktory, jejichž význam s narůstajícím věkem sílí a které mohou působit pro starší osoby jako bariéra jejich zájmu a možností pro průběžné doplňování znalostí a dovedností.

I. ÚROVEŇ KVALIFIKACE A DOVEDNOSTÍ STARŠÍCH OSOB

Vzhledem k tomu, že starší osoby soutěží na trhu práce s ostatními věkovými skupinami, je důležité porovnání jejich vzdělanostní struktury se vzdělanostní strukturou ostatních věkových skupin¹. Vzdělanostní struktura obyvatelstva ve věku 50 - 64 let (dále jen starší věková skupina) je méně příznivá ve srovnání s věkovou skupinou 25–39letých (dále jen mladší věková skupina). Ve starší věkové skupině je výrazně vyšší zastoupení osob s nejvyšším ukončeným základním vzděláním, a to 17 % oproti 7 %.

Graf 1: Vzdělanostní struktura ve věkových skupinách 25-39 let a 50-64 let (2004, v %)

Zdroj: ČSÚ – VŠPS, 2. čtvrtletí 2004, vlastní propočty

Kromě vyššího podílu osob bez odborného vzdělání je v této skupině oproti mladším generacím i vyšší podíl osob se středoškolským vzděláním bez maturity. Tento rozdíl není příliš výrazný, pouze 1,7 p.b. (43,7 % vs 42,0 %). Vzhledem k tomu, že v současné době je na trhu práce poptávka po lidech vyučených, nemusí být tato skutečnost nevýhodou starších věkových ročníků. Otázkou však je, zda jejich kvalifikace není příliš zastaralá, zda jsou schopni vyhovět současným požadavkům, neboť i když názvy zaměstnání zůstávají stejné, požadavky na jejich výkon prošly výraznými změnami. Vedle toho je z průzkumu dovedností obyvatelstva² zřejmé, že osoby se vzděláním bez maturity jsou hůře vybaveny všeobecnými, tzv. klíčovými dovednostmi, které usnadňují přechod z jednoho zaměstnání do druhého a rychlou adaptaci na změny na trhu práce. Pro učňovské vzdělání získané před 20-30 lety bylo navíc charakteristické úzké profesní zaměření, které požadovanou adaptabilitu a flexibilitu ještě více znesnadňuje.

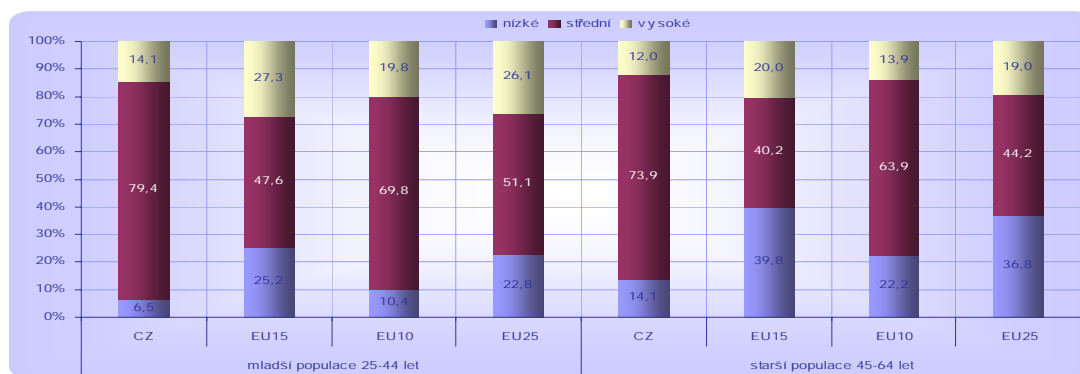
Ve vyšších kvalifikačních úrovních má jednoznačnou převahu mladší věková skupina. Vcelku překvapivé je zjištění, že předstih mladší věkové skupiny je vyšší u středoškolského vzdělání s maturitou než u terciárního vzdělání. Terciárního vzdělání dosáhlo 12,3 % osob z mladší věkové skupiny a 10,5 % osob ze starší věkové skupiny, u středoškolského vzdělání s maturitou byly tyto podíly 36,7 % a 27,6 %. Nástavbového vzdělání dosáhlo 2,4 % mladší populace a 1,6 % starší populace.

¹ Jako základ pro porovnání byla zvolena věková skupina 25-39letých, aby se porovnávala věková skupina blížící se ke konci své pracovní kariéry se stejně rozsáhlou (patnáctiletou) věkovou skupinou pracovní kariéru zahajující. Věk 25 let byl zvolen jako nejnižší věková hranice, aby bylo možné co nejobektivněji zachytit podíl osob s ukončeným terciárním vzděláním.

² Šetření SIALS (Second International Adult Literacy Survey), OECD

Horší kvalifikační struktura starší populace ve srovnání s mladou generací se projevuje i v ostatních evropských zemích. Zde dokonce výrazněji než v ČR. Vzhledem k tomu, že vzdělanostní mobilita, tj. pravděpodobnost, že děti dosáhnou vyššího vzdělání než jejich rodiče, je v ČR velmi nízká ve srovnání s Evropou, je kvalifikační znevýhodnění starších generací oproti mladým v ČR menší než v ostatních zemích. Kvalifikační ztráta plynoucí z nižšího zastoupení terciárně vzdělaných je v ČR pouze 2,1 p.b. zatímco v EU-25 je to 7,1 p.b. Obdobně je ztráta starší generace plynoucí z vysokého zastoupení osob se základním vzděláním v ČR pouze 7,6 p.b. zatímco v EU-25 je to téměř dvojnásobek (14,0 p.b.). To pro starší generaci v ČR znamená ve srovnání s jejich vrstevníky v EU relativní výhodu pro udržení si zaměstnání.

Graf 2: Vzdělanostní struktura osob ve věku 25-44* let a ve věku 45-64* let v ČR a v průměru EU-10, EU-15, EU-25 (2005, v %).

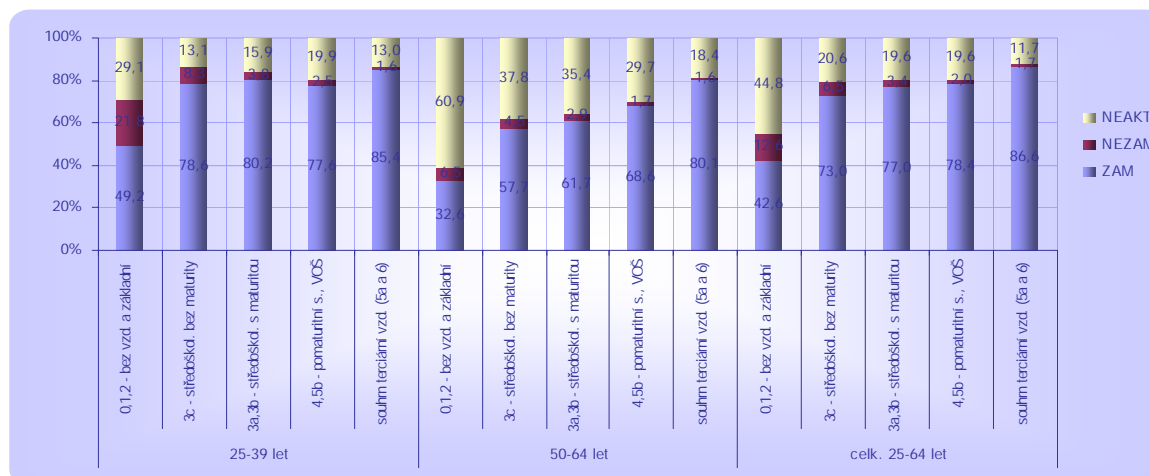

Zdroj: EUROSTAT, LFS, 2005, 2Q, vlastní analýza objednaných dat.

Pozn.: *) Šetření neumožňuje členění na věkové skupiny 25-39 a 50-64 let.

Úroveň vzdělání významně ovlivňuje míru ekonomické aktivity starších osob. Ve věkové skupině nad 50 let si pouze vysokoškolaři udržují vysokou úroveň ekonomické aktivity (nad 80 %). Nízkokvalifikované osoby, jejichž míra ekonomické aktivity byla i předtím nízká, jsou ve starším věku jednoznačně vytlačovány z trhu práce. Ze skupiny osob se základním vzděláním ve věku 50-64 let je pouze třetina (33 %) zaměstnaných a nezaměstnaní tvoří kolem 6 %. Naprostá většina nízkokvalifikovaných starších osob je ekonomicky neaktivních (61 %). Obdobný trend, i když na příznivější úrovni hodnot, lze zaznamenat i u středoškoláků.

Graf 3: Úroveň vzdělání ve vazbě na postavení na trhu práce (2005, v %)

Zdroj: ČSÚ – VŠPS, 2. čtvrtletí 2004, vlastní propočty

Starší osoby neměly příležitost osvojit si **počítačové či informační dovednosti** v průběhu počátečního vzdělávání, což je v době pronikání informačních a komunikačních technologií do všech sfér pracovního i osobního života silným handicapem. Svědčí o tom i výsledky šetření v populaci ve věku 15-74 let, která je přesvědčena, že největší slabinou pracovníků starších 50 let ve srovnání s pracovníky ve věku 25-35 let je právě neznalost práce s počítačem. Průměrné hodnocení této schopnosti bylo u starších pracovníků nižší o 2 body, přičemž hodnocení se pohybovalo na škále od 1 do 4 bodů. Další nevýhodou pracovníků nad 50 let jsou podle výsledků tohoto šetření slabší jazykové znalosti (rozdíl 1,7 bodu), neochota se dále vzdělávat (rozdíl 1,4 bodu) a neschopnost přizpůsobit se technologickým změnám (rozdíl 1,4 bodu)³.

Počítačová gramotnost je obvykle chápána jako souhrn dvou základních schopností. První se týká schopnosti pracovat s nejčastěji využívaným programovým vybavením, druhá pak schopnosti používat internet ke komunikaci, k vyhledávání a zpracování informací. Nezbytným předpokladem počítačové gramotnosti je dostupnost počítače s připojením k internetu.

Tabulka 1: Počítačová gramotnost vybraných věkových skupin ČR (% , 2005)

	věkové skupiny		
	25-34	45-54	55-64
Použili počítač v posledních 3 měsících	53,9	39,9	22,6
Použili počítač každý den nebo skoro každý den	51,3	61,5	53,5
užití počítače doma	73,8	69,1	59,6
užití počítače v práci	54,3	71,7	68,6
účast na školení	42,0	26,2	20,4
znalosti textového editoru	60,1	39,7	28,5
znalosti tabulkového editoru	41,8	27,0	18,5
práce s databázemi	16,4	9,5	5,4
znalosti firemního a specializovaného softwaru	28,4	25,0	17,8
použili internet v posledních 3 měsících	40,5	29,3	15,3
Použili internet každý den nebo skoro každý den	33,6	28,6	26,6
užití internetu doma	61,5	65,4	50,8
užití internetu v práci	51,7	64,7	64,9
na internetu strávili v průměru týdně 1 hodinu a méně	22,1	23,0	35,5

Zdroj: Šetření o využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci, ČSÚ, 2005.

Starší populace netvoří z hlediska schopnosti využívat počítač a internet homogenní skupinu. Osoby ve věku 55-64 let vykazují horší charakteristiky ve všech zvolených ukazatelích ve srovnání s předchozí desetiletou věkovou skupinou (45-54 let). Jako celek tato skupina zaostává za mladší věkovou skupinou zejména obecně ve **využívání počítače**. V posledních třech měsících využila počítač cca polovina osob ve věku 25-34 let (54 %), zatímco ve věku 45-54 let cca 40 % a ve věku 55-64 let pouze necelá čtvrtina osob (23 %). Vcelku překvapivé je zjištění, že příslušníci starších věkových skupin, kteří použili počítač v posledních třech měsících, s ním pracovali častěji než příslušníci mladší věkové skupiny. Rozdíl je patrný zejména u osob ve věku 45-54 let, které v 62 % použily počítač každý den nebo skoro každý den, zatímco z mladší věkové skupiny (25-34 let) pouze 51 % osob a z nejstarší věkové skupiny (55-64 let) cca 54 %. Je zřejmé, že u starší generace je využití počítače spojeno ve větší míře s pracovním zařazením, počítač využívají zejména ti, kteří s ním pracují

³ MARKENT – Zaměstnávání starších osob, str.10, 2005.

v zaměstnání, zatímco z mladší generace využívají počítač i ti, pro které nepředstavuje pracovní nástroj.

S nižší mírou používání počítače u starších lidí je spojena i nižší **účast na školení**. Z celkového počtu osob ve věku 55-64 se pouze 20 % někdy zúčastnilo školení práce na počítači. Účast věkové skupiny 45-54 let byla mírně vyšší (26 %), zatímco z mladší věkové skupiny 25-34 let to bylo 42 %, přestože lze předpokládat, že mladší osoby již získaly základy práce na počítači v průběhu počátečního vzdělávání.

Starší věkové skupiny zaostávají za mladšími osobami ve schopnosti používat základní počítačové programy. Nejmenší rozdíl mezi sledovanými třemi věkovými skupinami je v podílu těch, kteří ovládají firemní a specializovaný software, což vede k domněnce, že na pracovních pozicích využívajících tento typ softwaru jsou více méně rovnoměrně zastoupeny všechny věkové skupiny. Lze však předpokládat, že u starších osob se jedná spíše o místa, kde se pracuje s uživatelsky méně komplikovaným softwarem (účetní, skladové hospodářství, prodej vstupenek apod.). Firemní a specializovaný software ovládá 28 % populace ve věku 25-34 let, 25 % populace ve věku 45-54 let a 18 % populace ve věku 55-64 let. Poměrně překvapivé jsou výrazné rozdíly ve schopnostech pracovat s textovým editorem, který představuje nejběžněji používaný počítačový program. V nejmladší věkové skupině je schopno s textovým editorem pracovat 60 % osob, zatímco ve věkové skupině 45-54 let pouze 40 % a v následující věkové skupině necelých 29 %.

S tím jak roste náročnost počítačových programů, klesá podíl těch, kteří příslušnými znalostmi a dovednostmi disponují bez ohledu na věk. S tabulkovým editorem je schopno pracovat 42 % mladší věkové skupiny (27 % střední věkové skupiny a 19 % starší věkové skupiny).

Internet, který je velmi důležitým informačním zdrojem, je ve všech věkových skupinách využíván méně než počítač jako takový. V posledních třech měsících internet využilo 41 % populace ve věku 25-34 let, 29 % populační skupiny 45-54letých a pouze 12 % osob ve věku 55-64 let.

II. ÚČAST STARŠÍCH OSOB V DALŠÍM VZDĚLÁVÁNÍ

II.1 Formy účasti na dalším vzdělávání

Při analýze účasti na dalším vzdělávání respektujeme vymezení EUROSTATu. EUROSTAT definuje tři složky dalšího vzdělávání – formální vzdělávání, neformální vzdělávání a informální vzdělávání. **Formálním vzděláváním** se rozumí takový způsob vzdělávání, který respondent absolvuje zpravidla ve školských zařízeních a který vždy vede k dosažení určitého stupně vzdělání doloženého certifikátem (vysvědčením, diplomem apod.). Do formálního vzdělávání je zahrnuto nejen denní/prezenční studium, ale i všechny ostatní formy, tedy večerní, dálkové, distanční a kombinované studium.

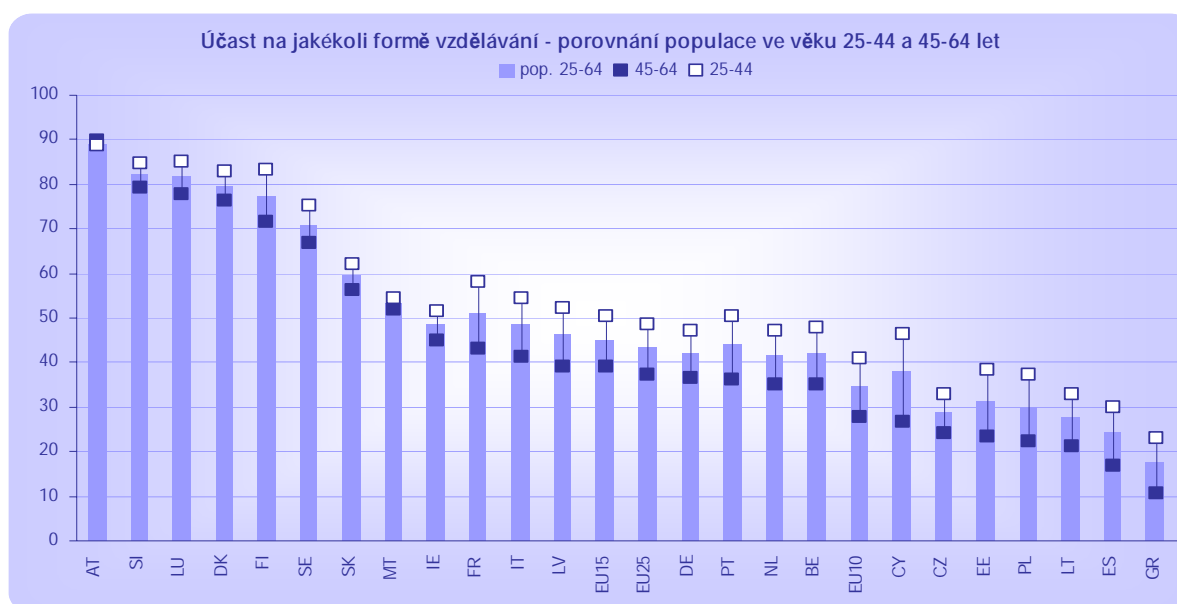
Neformální vzdělávání je zaměřeno na získání takových znalostí a dovedností, které mohou respondentovi zlepšit jeho uplatnění na trhu práce, prohloubit jeho stávající znalosti a dovednosti nebo získat nové. Tento druh vzdělávání je poskytován zpravidla ve specializovaných vzdělávacích a obdobných veřejných nebo soukromých zařízeních, nebo v zařízeních zaměstnavatele. Patří sem kurzy cizích jazyků, počítačové kurzy, řídičské kurzy, rekvalifikační kurzy organizované v rámci aktivní politiky zaměstnanosti, ale také krátkodobá školení a přednášky.

Informální vzdělávání (učení) zahrnuje sebevzdělávání, tedy vzdělávání, kde není přítomen lektor, resp. respondent nemá možnost ověřit si nabyté znalosti (např. televizní jazykové kurzy). Zásadně se jedná o vzdělávání, které nelze zahrnout do formálního či neformálního vzdělávání.

Mezi jednotlivými formami dalšího vzdělávání existuje určitý vztah, mohou se vzájemně doplňovat nebo nahrazovat. Statistická data dokládají, že mezi formálním a neformálním vzděláváním platí spíše vztah vylučovací, pouze málo osob chodí do školy a současně navštěvuje nějaký kurz. Naproti tomu různé způsoby samostudia (informální vzdělávání) často doprovázejí návštěvu školy a ještě častěji jsou doplňkem k návštěvě kurzů neformálního vzdělávání.

Analýza účasti v dalším vzdělávání je založena na výsledcích statistického šetření koordinovaného EUROSTATem v roce 2003, jehož cílem bylo zjistit rozvoj celoživotního učení v členských státech EU (Ad hoc modul on Lifelong Learning). Z tohoto šetření jsou využita data o mírách účasti na dalším vzdělávání v průběhu posledních 12 měsíců. Data byla pro potřeby analýzy upravena tak, aby nebyly zkresleny výsledky zemí s nadměrným podílem neplatných odpovědí. EUROSTAT považuje neplatné odpovědi (tj. když respondent odpověděl „nevím“ nebo neodpověděl) za neúčast v příslušné formě vzdělávání. Vzhledem k tomu, že ve Velké Británii nebyly otázky týkající se informálního vzdělávání vůbec položeny, přístup aplikovaný EUROSTATem vede k závěru, že ve Velké Británii je nulová účast na tomto typu vzdělávání, což jistě odporuje realitě. Obdobná situace nastala i v případě Maďarska, kde bylo 93 % neplatných odpovědí, což svědčí o tom, že respondenti neměli přesné informace o charakteru informálního vzdělávání. Při zpracovávání statistických podkladů pro naši analýzu byla data za tyto dvě země vyřazena z analýzy účasti na informálním vzdělávání. Data za Maďarsko byla vyřazena i při analýze účasti na formálním vzdělávání, neboť podíl neplatných odpovědí dosáhl 88 %. Obě tyto skutečnosti pak způsobují, že Maďarsko v oficiálních statistikách EUROSTATu vykazuje nejnižší míru účasti na dalším vzdělávání. Tyto dvě země se neobjevují ani v mezinárodním srovnání účasti na jakékoli formě dalšího vzdělávání.

Graf 4: Účast na dalším vzdělávání osob ve věku 25-64 let (2002, v %)

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Česká republika patří mezi země s celkově velmi nízkou účastí osob ve věku 25-64 let na dalším vzdělávání. V rámci EU-23 (chybí data za Velkou Británii a Maďarsko) zaujímá podílem 28,7 % až 20. místo. Pozice ČR se mírně zlepší, pokud se bere v úvahu pouze vzdělávání starších osob, tedy osob ve věku 45-64 let. V tom případě se ČR podílem 24,1 % sice posune na 18. místo, ovšem nedosáhne ani průměru nových členských zemích (EU-9, chybí data za Maďarsko), který byl 27,9 %, tedy o téměř 4 p.b. vyšší. Zaostávání ČR za průměrem EU-14 (chybí data za Velkou Británii) bylo ještě markantnější, podíl účasti starších osob v dalším vzdělávání byl v ČR nižší o téměř 15 p.b. V roce 2002 se nějaké formy dalšího vzdělávání zúčastnilo v ČR již zmíněných cca 24 % starší populace, zatímco v tomto ohledu nejlepším Rakousku to bylo 90 %. I když výsledky mohou být do určité míry ovlivněny pečlivostí tazatelů při vysvětlování jednotlivých forem dalšího vzdělávání respondentům, je zřejmé, že v převážné většině členských států EU je dalšímu vzdělávání věnována daleko větší pozornost než je tomu v ČR. Nejedná se pouze o vyspělé země EU, ale i o země, jejichž ekonomicko sociální podmínky jsou srovnatelné nebo horší než v ČR. Ekonomické faktory jsou v tomto případě méně důležité a jsou převáženy osobní iniciativou a flexibilitou. Určitou roli může sehrát i příznivější rozsah a struktura nabídky vzdělávacích příležitostí či existence systémových podpor účasti v dalším vzdělávání. Lze však předpokládat, že ani v těchto aspektech se situace v nových členských zemích příliš neliší od ČR.

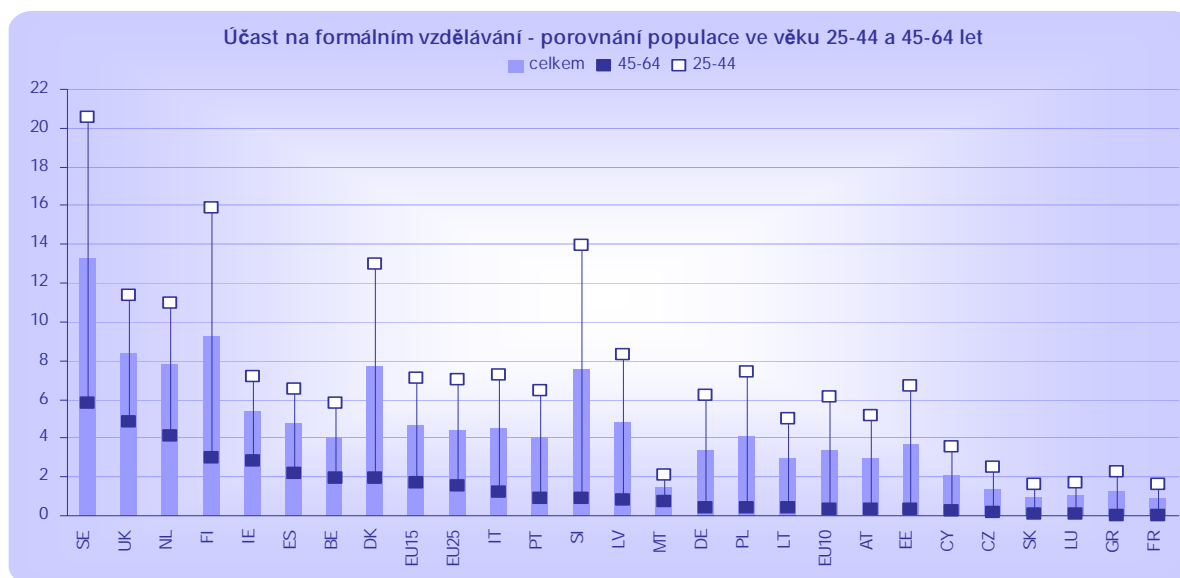
Ve srovnání účasti starší populace s účastí mladší populace v dalším vzdělávání je situace v ČR obdobná jako v ostatních zemích. Mladší věkové skupiny se dále vzdělávají častěji než starší populace. Výjimku z tohoto pravidla představuje Rakousko, které vykázalo nepatrně vyšší podíl starší populace na dalším vzdělávání. V ČR rozdíl v účasti věkové skupiny 25-44 let a věkové skupiny 45-64 let představuje 9 p.b., zatímco průměrný rozdíl za EU-23 je téměř 12 p.b. Nízký rozdíl v účasti na dalším vzdělávání mezi mladšími a staršími osobami by mohl být hodnocen jako pozitivní jev pouze tehdy, pokud by účast na vzdělávání nebyla v ČR tak nízká.

Lze předpokládat, že účast na vzdělávání starších osob je do určité míry spojena s ekonomickou vyspělostí země, neboť pro vyspělejší země je typické rychlejší zavádění inovací a tudíž i rychlejší změny v nárocích na pracovní sílu. Lepší ekonomická situace státu

umožňuje také vynakládat více prostředků na stimulaci dalšího vzdělávání starších osob. Dalším faktorem je intenzita stárnutí populace dané země. Země, kde je stárnutí populace rozsáhlejší, nestačí slábnoucí mladší ročníky plně pokrýt nové kvalifikační nároky na pracovním trhu a tuto mezeru musí zaplnit starší pracovníci, kteří si ovšem musí dalším vzděláním osvojit nové znalosti a dovednosti. Vyšší průměrný věk odchodu do starobního důchodu by měl pozitivně ovlivňovat účast starších osob na dalším vzdělávání, neboť vede k prodlužování období, po které bude jedinec inkasovat pozitivní efekty ze vzdělávání, prodlužuje se tím věk, ve kterém se „vyplatí“ dále se vzdělávat. Vzdělávání starších osob lze povzbudit také výukovými metodami respektujícími jejich věk. Účast na dalším vzdělávání je ovlivněna, stejně jako v případě mladší generace, úrovní počátečního vzdělávání, pohlavím, postavením na trhu práce a sektorem, ve kterém je starší osoba zaměstnána.

Nepříznivé postavení ČR z hlediska účasti na dalším vzdělávání je ovlivněno zejména nízkou účastí starších osob ve **formálním vzdělávání**. Účast starších osob na dalším vzdělávání je vcelku zanedbatelná ve všech zemích z důvodů, které byly popsány v kapitole 1.2.1. Jak ukazuje následující graf 5, v ČR je tento podíl ve výši 0,2 % jeden z nejnižších, průměr EU-15 dosáhl více jak osminásobku úrovně ČR (1,7 %). Rozdíl mezi účastí starší a mladší generace v ČR dosahuje výše 2,3 p.b., v průměru EU-15 je vyšší, dosahuje 5,4 p.b., ovšem z podstatně vyšších hodnot ukazatele.

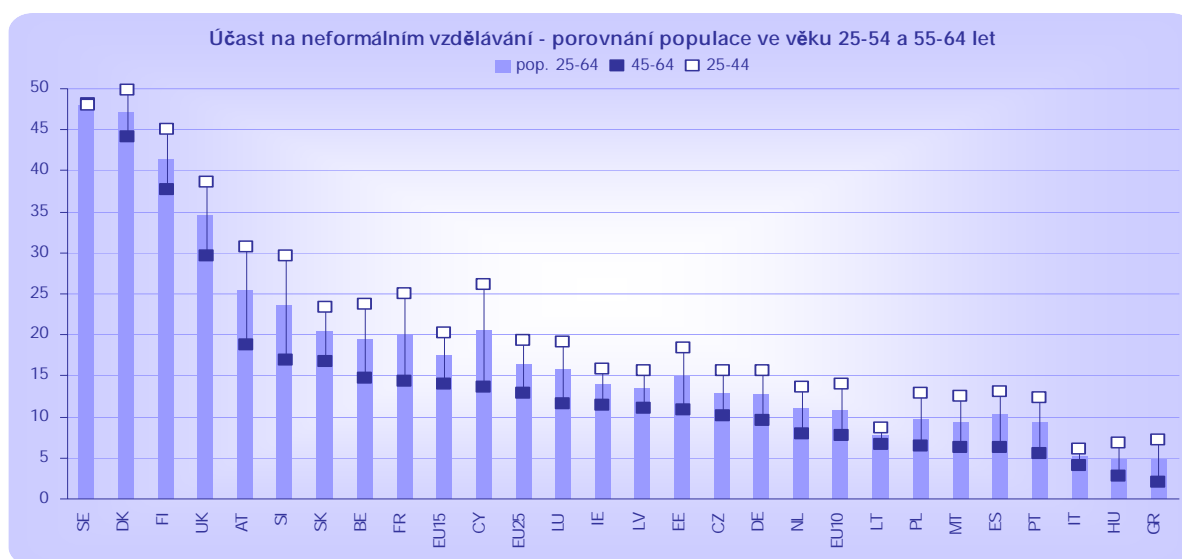
Graf 5: Účast dospělé populace v dalším formálním vzdělávání

Zdroj: EUROSTAT, vlastní propočty

Nižší než průměr EU-15 byla v ČR i účast v **neformálním vzdělávání**, ale míra zaostávání není tak výrazná jako v případě formálního vzdělávání. Z populace ve věku 45-64 let se neformálně vzdělávalo v ČR 10 % osob, což bylo o 4 p.b. méně než byl průměr EU-15. Účast starší a mladší generace byla v ČR vyváženější než v průměru EU-15, rozdíl vůči mladší generaci byl v ČR 4,3 p.b., v EU 15 6,3 p.b. Pozitivní hodnocení větší vyváženosti podílů je však negováno celkově nízkou účastí mladší i starší generace ve srovnání s EU-15.

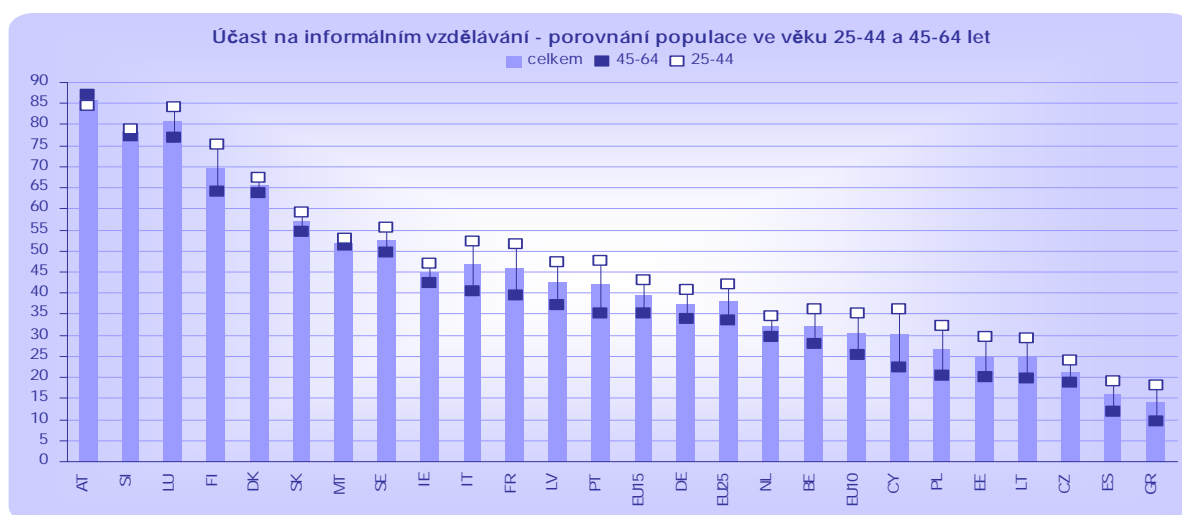
Graf 6: Účast dospělé populace v neformálním vzdělávání

Zdroj: EUROSTAT, vlastní propočty

Mezinárodní srovnání z hlediska účasti starší populace na **informálním vzdělávání** vyznívá pro ČR nejméně příznivě ze všech forem dalšího vzdělávání, pokud budeme porovnávat umístění na pomyslném žebříčku. ČR se ve všech případech umístila v jeho dolní polovině, v případě neformálního vzdělávání na jedenáctém místě, v případě formálního vzdělávání na místě pátém a v případě informálního vzdělávání na místě třetím. Osoby ve věku 45-64 let se v ČR informálně vzdělávají pouze v 18,7 %, v průměru EU-14 v 35,2 %, tedy téměř dvojnásobně více. Z hlediska rozdílu v účasti starší a mladší generace je situace obdobná jako v případě předchozích dvou forem vzdělávání, v ČR je účast starší a mladší generace vyrovnanější než v průměru EU-15. Rozdíl v ČR byl 5,2 p.b., zatímco v EU-14 dosáhl 8 p.b.

Graf 7: Účast na informálním vzdělávání

Poznámka: není zařazena Velká Británie a Maďarsko

Zdroj: EUROSTAT, vlastní propočty

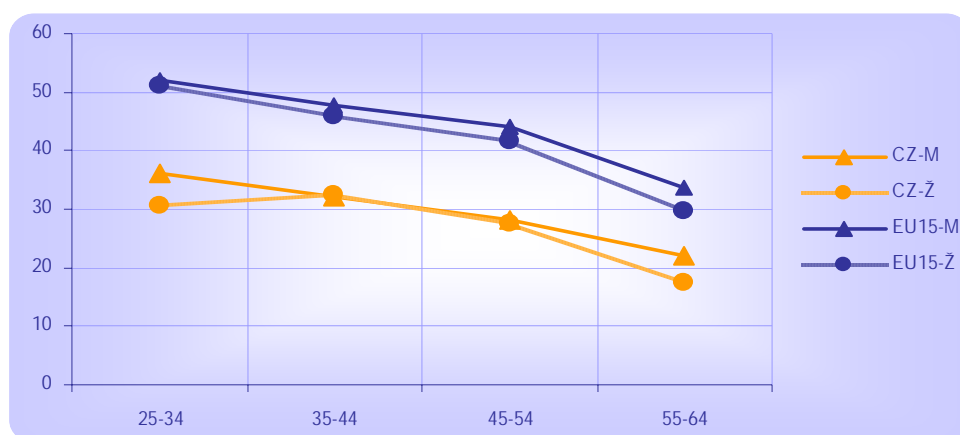
II.2 Vliv pohlaví na další vzdělávání starších osob

Porovnání účasti mužů a žen v dalším vzdělávání vyznívá spíše ve prospěch mužů. V ČR je účast mužů v dalším vzdělávání vyšší než účast žen ve všech věkových skupinách, s výjimkou skupiny 35-44 let, kdy je však rozdíl ve prospěch žen zanedbatelný (0,4 p.b.). Situace v ČR se liší od průměru EU-14 zejména v nejmladší věkové skupině (25-34 let), kdy v ČR je rozdíl v účasti mužů a žen na dalším vzdělávání nejvyšší (5,5 p.b.), zatímco v EU-14 je rozdíl minimální (1 p.b.). Výrazně nižší účast žen této věkové kategorie na dalším vzdělávání je v ČR ovlivněna zejména pobytem žen na rodičovské dovolené a péčí o malé děti, která výrazně omezuje prostor pro další vzdělávání. V ČR je ve srovnání s vyspělými evropskými zeměmi stále spíše výjimkou rovnoměrné rozdělení péče o malé děti mezi oba rodiče, určitý vliv zde má i poměrně dlouhá rodičovská dovolená. Po zeslabení těchto povinností se ženy do dalšího vzdělávání více zapojují, dosahují téměř shodné úrovně jako muži.

Zatímco v ČR účast mužů na dalším vzdělávání vcelku plynule klesá mezi jednotlivými věkovými skupinami, u žen ve věku 35-44 je vyšší než u věkové skupiny předchozí, tedy ve věku 25-34 let ze dříve uvedených důvodů. Rozdíl v dalším vzdělávání mužů a žen je ve věkových skupinách 35-44 let a 45-54 let minimální, prohlubuje se opět na konci pracovní kariéry. Tato tendence se prosazuje i v rámci EU-14. Rozdíl ve prospěch mužů ve věkové skupině 55-64 let je v ČR dán nižší věkovou hranicí pro nárok na starobní důchod u žen než u mužů a dále zřejmě i tím, že v této věkové kategorii je zastoupení žen, které se již nacházejí mimo trh práce četnější než zastoupení mužů. Vzhledem k tomu, že podnikové vzdělávání tvoří významnou část dalšího vzdělávání, je nižší zapojení žen do dalšího vzdělávání pochopitelné. Určitý vliv má i přístup zaměstnavatelů, kteří již neradi investují do vzdělávání zaměstnanců, kterým chybí pouze několik málo let do odchodu do důchodu, určitý vliv má i přístup samotných žen, které v tomto věku zřejmě dávají přednost jiným aktivitám před dalším vzděláváním, například péči o vnoučata.

Ve většině států platí, že síla vztahu mezi věkem a účastí na vzdělávání je u žen silnější a prokazatelnější než v případě mužů. To je případ zejména Lotyšska, Portugalska a Řecka. ČR patří společně s Rakouskem, Nizozemskem a Irskem k zemím, kde jsou rozdíly v účasti na dalším vzdělávání mezi muži a ženami malé.

Graf 8: Účast na dalším vzdělávání žen a mužů (2002, v %)

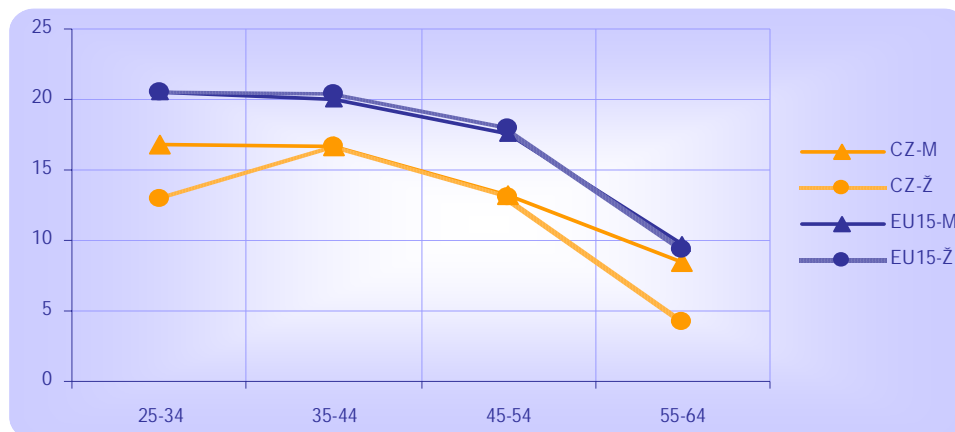
Vysvětlivky: M-muži, Ž-ženy

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Analyzovat rozdíly v účasti mužů a žen ve **formálním vzdělávání** není možné vzhledem k velmi nízkým hodnotám. Jak je patrné z grafu 9, rozdíl v účasti mužů a žen v **neformálním**

vzdělávání se koncentruje do krajových věkových skupin. Ve věkové skupině 45-54 let se neformálně vzdělává 13,2 % mužů a 13,0 % žen, ve věkové skupině následující (55-64 let) 8,5 % mužů, ale pouze 4,2 % žen. V porovnání se situací v EU-15 je situace v ČR odlišná. V průměru EU-15 jsou rozdíly v účasti mužů a žen zanedbatelné, pohybují se na úrovni desetin procentních bodů (0,1-0,3 p.b.) a s výjimkou nejstarší věkové skupiny ve prospěch žen.

Graf 9: Účast na neformálním vzdělávání žen a mužů (2002, v %) (CZ a EU15)

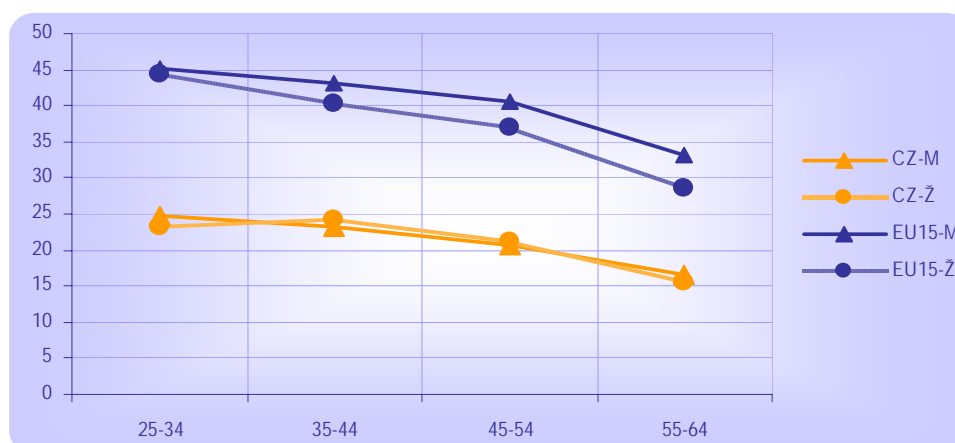

Vysvětlivky: M-muži, Ž-ženy

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Účast mužů a žen na **informálním** vzdělávání je v ČR velmi vyrovnaná. Ve věkové skupině 45-54 let se nepatrně více vzdělávají ženy (21,2 % vs. 20,5 %), zatímco v následující věkové skupině se situace obrátí ve prospěch mužů (16,7 % vs. 15,5 %). Rozdíly jsou však vcelku zanedbatelné, v případě věkové skupiny 45-54 let je rozdíl 0,7 p.b. ve prospěch žen, u věkové skupiny 55-64 let 1,2 p.b. ve prospěch mužů. V průměru EU-15 se ve všech věkových skupinách více vzdělávají muži, jejich náskok se zvyšuje se zvyšujícím se věkem a maxima 4,4 p.b. dosahuje ve věkové skupině 55-64 let.

Graf 10: Účast na informálním vzdělávání žen a mužů (2002, v %)

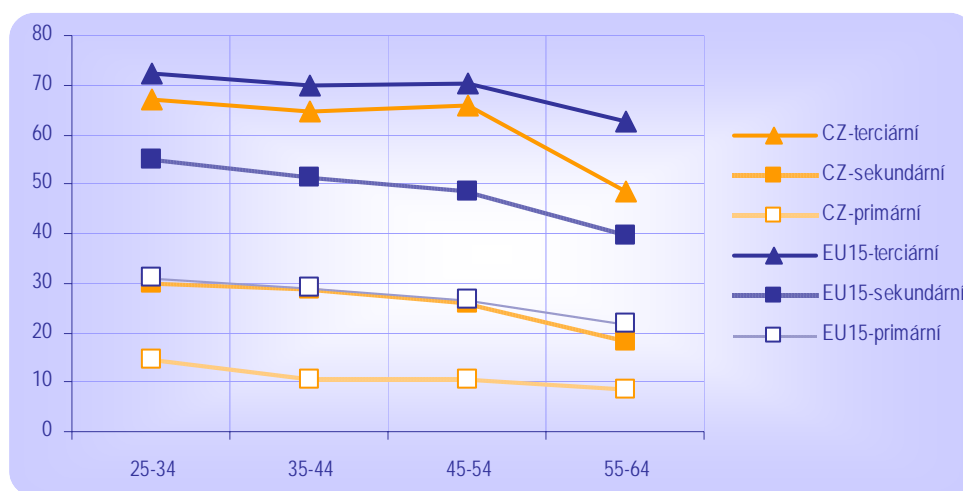

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

II.3 Vliv úrovně počátečního vzdělání na další vzdělávání starších osob

V ČR i v průměru EU-14 se prosazuje přímý vztah mezi **dosaženou úrovní vzdělání** a účastí na dalším vzdělávání. Ve všech věkových skupinách se lidé s vyšší úrovní vzdělání více vzdělávají, je zřejmé, že vztah k učení a předpoklady k učení jsou více méně stabilní v čase. Nejvíce se dále vzdělávají osoby s terciární úrovní vzdělání, nejméně naopak lidé s maximálně dosaženým základním vzděláním. Zatímco však u osob bez odborného vzdělání, tedy pouze se základním vzděláním, se zájem o další vzdělávání příliš nemění s přibývajícím věkem, u osob s terciárním vzděláním dochází k poměrně prudkému poklesu mezi věkovou skupinou 45-54 let a 55-64 let. Jestliže se v ČR zúčastnilo 66 % populace ve věku 45-54 let dalšího vzdělávání, potom v následující věkové skupině 55-64 let to bylo pouze 49 %, tedy o 17 p.b. méně.

Graf 11: Účast na dalším vzdělávání podle dosažené úrovně vzdělání (2002, v %)

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

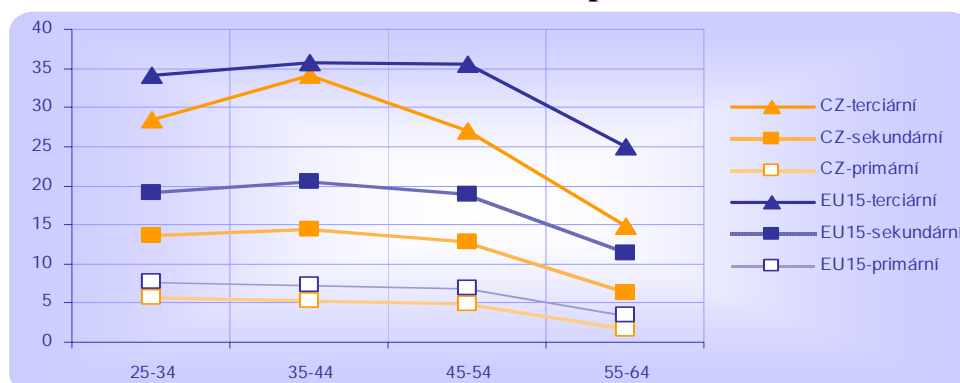
I u *neformálního vzdělávání* platí, že čím vyšší úroveň vzdělávání, tím vyšší účast na vzdělávání. Účast na neformálním vzdělávání osob s *terciární úrovní vzdělání* má v ČR výrazně odlišný průběh podle věku než v EU-15. V ČR existují výrazné rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami. Po prudkém nárůstu účasti v neformálním vzdělávání ve věkové skupině 35-44 let dochází ke strmému poklesu ve věkové skupině 45-54 let, který se ještě dále prohloubí v následující věkové skupině. Míry účasti terciárně vzdělaných osob v jednotlivých věkových skupinách byly v ČR následující 28,3 %, 34,2 %, 27,1 % a 14,7 %. V průměru EU-15 účast na neformálním vzdělávání osob s terciární úrovní vzdělání byla téměř shodná v prvních třech věkových skupinách (25-34 let, 35-44 let a 45-54 let), pohybovala se na úrovni 34,2 %, 35,8 % a 35,5 %, v nejstarší věkové skupině ovšem razantně klesá (o 10,5 p.b.), i když se jedná o pokles pozvolnější než v ČR.

Osoby se *středoškolskou úrovní vzdělání* vykazují v ČR shodnou tendenci jako v průměru EU-15. Po mírném nárůstu ve věkové skupině 35-44 let dochází k mírnému poklesu ve věkové skupině 45-54 let a tento pokles se prohlubuje v nejstarší věkové skupině. V ČR je tento pokles mírně nižší než v EU-15 (6,4 p.b. vs. 7,5 p.b.)

Účast osob s pouze *základním vzděláním* se vyvíjí v ČR obdobně jako v EU-15. Rozdíly v účasti jednotlivých věkových skupin jsou velmi malé, vcelku mírný je i pokles v účasti

nejstarší věkové skupiny. V ČR je ve srovnání s předchozí věkovou skupinou nižší o 3,1 p.b., v EU-15 o 3,3 p.b.

Graf 12: Účast na neformálním vzdělávání podle dosažené úrovně vzdělání (2002, v %)

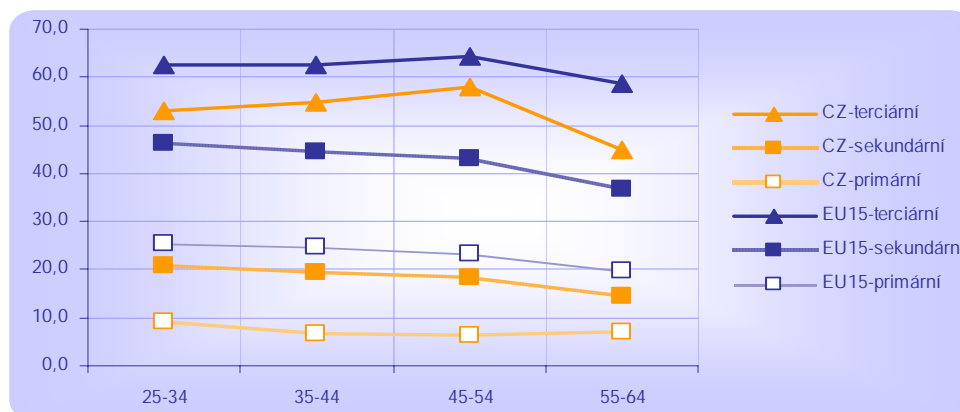

Vysvětlivky: 1,2,3 – třídy 1,2,3 klasifikace zaměstnání (KZAM), 0,4,9 – třídy 0,4,9 klasifikace zaměstnání (KZAM)

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Průběh účasti jednotlivých vzdělanostních skupin na *informálním vzdělávání* je v ČR srovnatelný s EU-15, i když výše účasti je v ČR vždy nižší. Překvapivé je však zjištění, že u osob se *základním vzděláním* dochází na rozdíl od zbylých dvou vzdělanostních skupin ke zvýšení účasti na této formě vzdělání u nejstarší věkové skupiny ve srovnání s věkovou skupinou 45-54 let. Nejedná se o výrazné zvýšení, pouze o 0,9 p.b., nicméně jedná se o jev zcela ojedinělý.

Graf 13: Účast na informálním vzdělávání podle dosažené úrovně vzdělání (2002, v %)

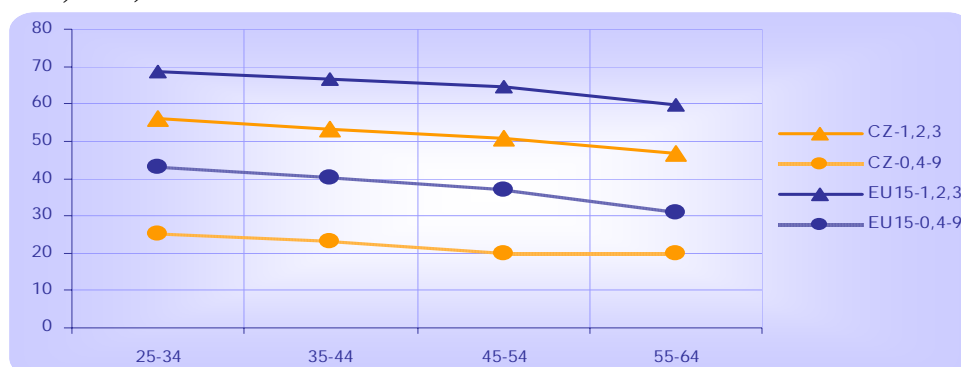
Vysvětlivky: 1,2,3 – třídy 1,2,3 klasifikace zaměstnání (KZAM), 0,4,9 – třídy 0,4,9 klasifikace zaměstnání (KZAM)

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

II.4 Vliv vykonávané profese na další vzdělávání starších osob

Vzhledem k propojenosti dosažené úrovně vzdělání a **kvalifikační náročnosti zaměstnání** se závěry analýzy účasti na dalším vzdělávání z těchto dvou aspektů podobají. Veškerá zaměstnání byla z hlediska náročnosti na kvalifikace rozdělena do dvou skupin. Do první skupiny byla zařazena kvalifikačně náročná zaměstnání KZAM 1 - zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci; KZAM 2 - vědeckí a odborní duševní pracovníci a KZAM 3 - techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí pracovníci a pracovníci v příbuzných oborech. Ostatní zaměstnání KZAM 0, 4-9 tvoří druhou skupinu kvalifikačně nenáročných zaměstnání.

Graf 14: Účast na dalším vzdělávání podle kvalifikační náročnosti zaměstnání (KZAM, 2002, v %)

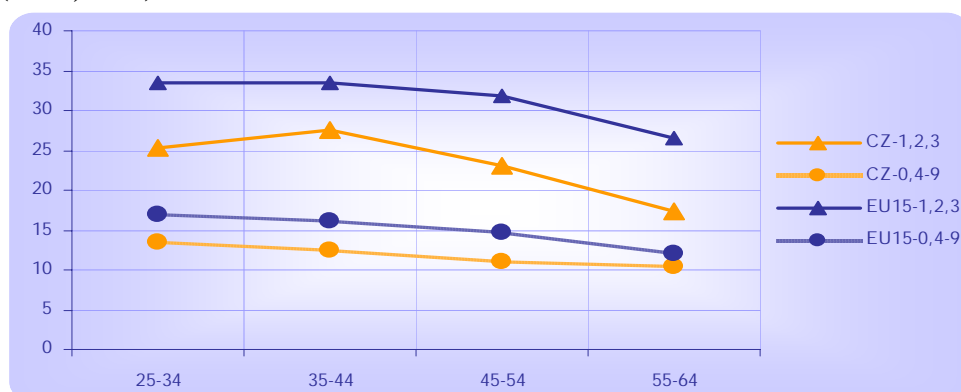
Vysvětlivky: 1,2,3 – třídy 1,2,3 klasifikace zaměstnání (KZAM), 0,4,9 – třídy 0,4,9 klasifikace zaměstnání (KZAM)

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

V ČR obdobně jako v EU-14 se v daleko větší míře dále vzdělávají osoby, které vykonávají kvalifikačně náročné profese ve všech věkových skupinách a účast na dalším vzdělávání s rostoucím věkem vcelku rovnoměrně klesá. Odlišná situace je v účasti na vzdělávání starších osob zastávajících kvalifikačně nenáročná zaměstnání v ČR a v EU. V ČR se věková skupina 55-64 letých vzdělává v obdobné míře jako skupina předcházející, v EU-15 dochází k poměrně výraznému poklesu ve starší věkové skupině oproti skupině mladší.

Účast na *neformálním vzdělávání* vykazuje větší rozdíly ve vztahu k EU-15 v případě účasti osob vykonávajících kvalifikačně náročná zaměstnání než kvalifikačně nenáročná zaměstnání. V ČR vykazuje účast osob zastávajících *kvalifikačně náročná zaměstnání* poměrně výrazné rozdíly v jednotlivých věkových skupinách, zatímco v EU-15 je účast vyrovnanější, výrazný pokles nastává až u nejstarší věkové skupiny. Průběh účasti zaměstnaných v *kvalifikačně nenáročných profesích* je obdobný v ČR jako v EU-15, rozdíl se projevuje až u nejstarší věkové skupiny. Vzhledem k tomu, že v ČR je pokles účasti osob ve věku 55-64 mírný, zatímco v EU-15 hlubší, došlo k tomu, že účast této skupiny na neformálním vzdělání je srovnatelná s účastí v EU-15. Účast v ČR je sice o 1,5 p.b. nižší než v EU-15, jedná se o nejmenší zjištěný rozdíl.

Graf 15: Účast na neformálním vzdělávání podle kvalifikační náročnosti zaměstnání (2002, v %)

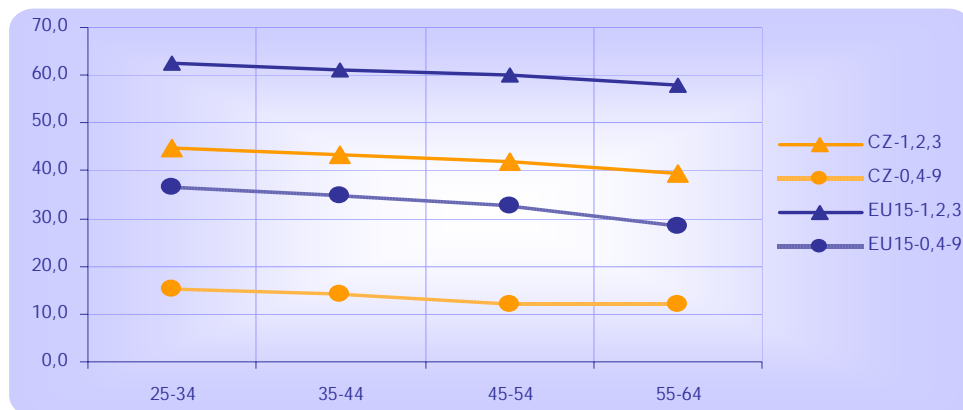

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Účast na *informálním vzdělávání* osob zastávajících *kvalifikačně náročná zaměstnání* se vyvíjí plynule ve vazbě na jednotlivé věkové skupiny. V ČR i v EU-15 dochází k velmi

pozvolnému poklesu směrem k vyšším věkovým skupinám. Odlišná situace je však v případě *kvalifikačně nenáročných zaměstnání*. V prvních třech věkových skupinách se účast na informálním vzdělávání plynule a mírně snižuje, v EU-15 dochází k výraznému zrychlení této tendence u nejstarší věkové skupiny, zatímco v ČR se tato věková skupina vzdělává téměř stejnou měrou jako skupina předchozí (12,0 % vs. 12,3 %).

Graf 16: Účast na informálním vzdělávání podle kvalifikační náročnosti zaměstnání (2002, v %)

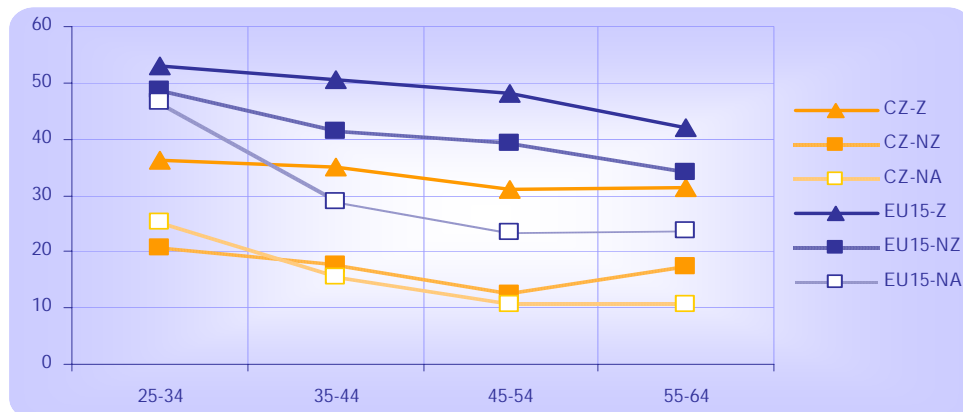

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

II.5 Vliv postavení na trhu práce a sektoru zaměstnání na vzdělávání starších osob

Účast na dalším vzdělávání se liší **podle postavení na trhu práce**, odlišné míry účasti vykazují osoby zaměstnané, nezaměstnané a neaktivní. V ČR ve všech věkových skupinách platí, že nejvíce se vzdělávají lidé **zaměstnaní**, s poměrně velkým odstupem osoby **nezaměstnané**, které se vzdělávají ve zhruba stejné míře jako osoby **neaktivní** s výjimkou krajních srovnávaných věkových skupin. U osob zaměstnaných neexistují velké rozdíly v účasti na vzdělávání mezi staršími a mladšími věkovými skupinami. Rozdíl představuje cca 4 p.b. Vcelku překvapivá je skutečnost, že nezaměstnaní ve věku 55-64 let se ve větší míře dále vzdělávají než osoby patřící do předchozí desetileté věkové skupiny. Účast nezaměstnaných ve věku 55-64 let na vzdělávání je téměř shodná s účastí 35-44 letých.

Graf 17: Účast na dalším vzdělávání podle postavení na trhu práce (2002, v %)

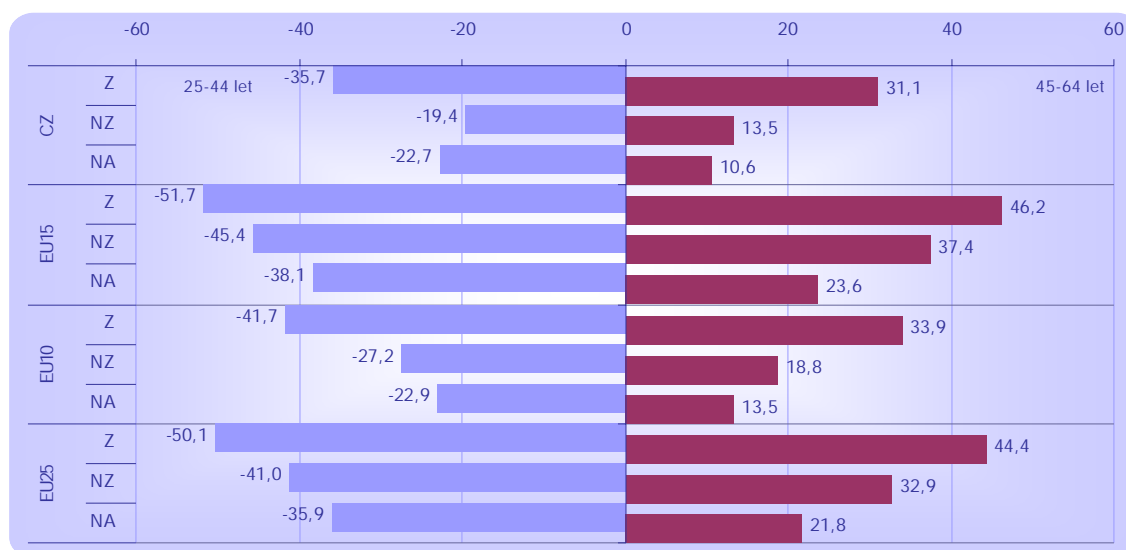
Vysvětlivky: Z – zaměstnaní, NZ – nezaměstnaní, NA - neaktivní.

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Ve srovnání s průměrem EU-14 je v ČR patrná zejména odlišná situace ve vzdělávání věkové skupiny 55-64 let, kteří jsou zaměstnaní a nezaměstnaní. V ČR se tato věková skupina zaměstnaných vzdělává ve shodné míře jako předchozí věková skupina, zatímco v EU-14 dochází k výraznému poklesu. V případě nezaměstnaných se v ČR vzdělává více osob v nejstarší věkové skupině ve srovnání s předchozí skupinou, ale v EU-14 naopak méně.

Pokud bychom porovnávali rozsáhlejší věkové skupiny, tedy skupiny 25-44 let a 45-64 let, je z grafu 18 patrné, že v EU-14 dochází k vcelku rovnoměrnému poklesu v účasti na dalším vzdělávání mezi zaměstnanými (46 %), nezaměstnanými (37 %) a neaktivními (24 %) u věkové skupiny 45-64letých, zatímco v ČR je výrazný rozdíl mezi zaměstnanými (31 %) a nezaměstnanými (14 %) a vcelku minimální rozdíl mezi nezaměstnanými (14 %) a neaktivními (11 %).

Graf 18: Účast na dalším vzdělávání podle postavení na trhu práce (2002, v %)

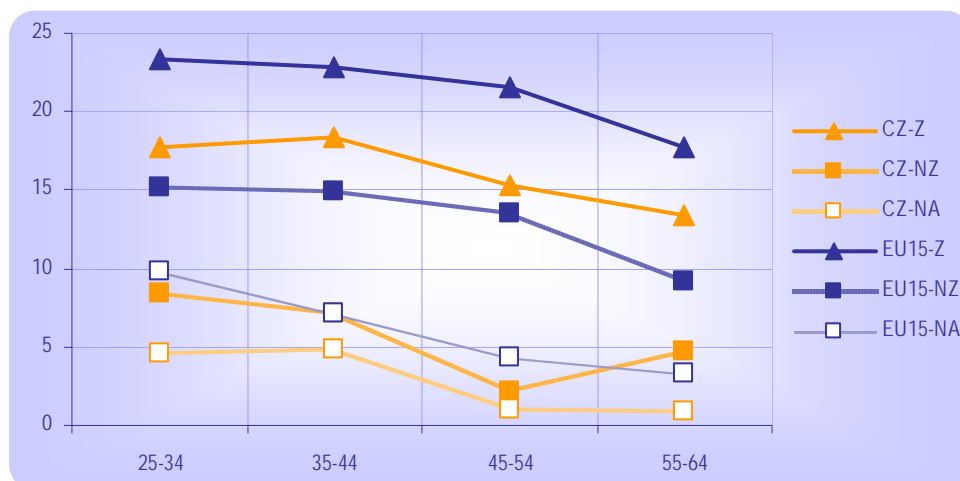
Vysvětlivky: Z – zaměstnaní, NZ – nezaměstnaní, NA - neaktivní.

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

V ČR se shodně s EU-14 v rámci mladší věkové skupině (25-44 let) nejčastěji vzdělávají zaměstnaní. Na rozdíl od EU-14 se však neaktivní vzdělávají ve větší míře než nezaměstnaní, což je dáno zejména stále výrazným zaostáváním ČR v rekvalifikačním vzdělávání nezaměstnaných.

Účast na *neformálním vzdělávání* je ve vazbě na postavení na trhu práce v ČR v jednotlivých věkových skupinách rozkolísanější než v EU-15. Zajímavá je skutečnost, že v ČR se *nezaměstnaní* ve věkové skupině 55-64 let neformálně vzdělávají více než předchozí věková skupina a *neaktivní* z nejstarší věkové skupiny se vzdělávají na srovnatelné úrovni jako neaktivní ve věku 45-54 let.

Graf 19: Účast na neformálním vzdělávání podle postavení na trhu práce (2002, v %)

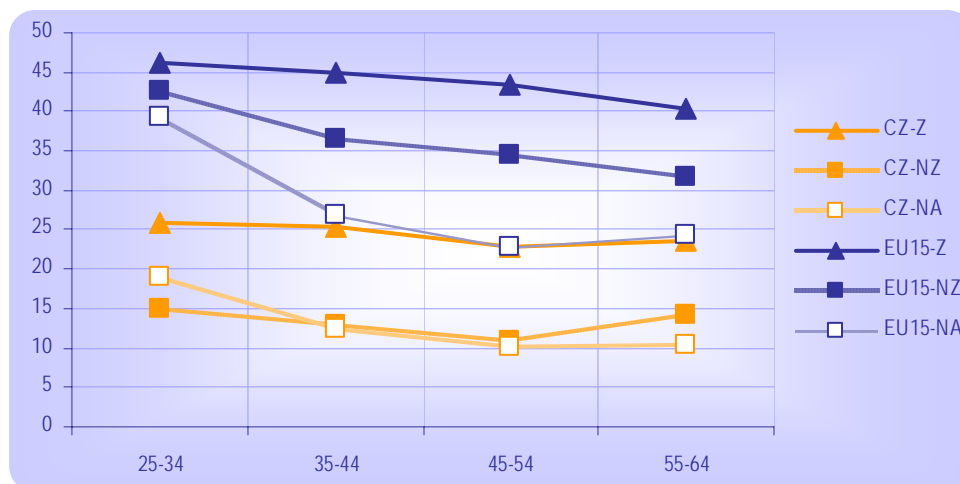

Vysvětlivky: Z- zaměstnaní; NZ-nezaměstnaní; NA-neaktivní

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Nejstarší věková skupina nezaměstnaných se ve srovnání s předchozí věkovou skupinou více vzdělává i *informálně*. U zaměstnaných a neaktivních míra sebevzdělávání v ČR klesá s přibývajícím věkem, v EU-15 tato tendence platí i v případě nezaměstnaných.

Graf 20: Účast na informálním vzdělávání podle postavení na trhu práce (2002, v %)

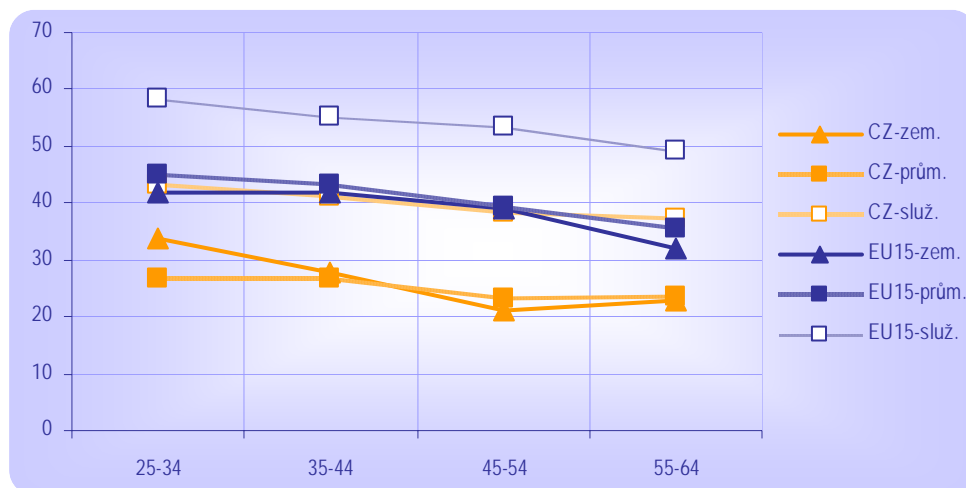

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Účast na dalším vzdělávání je v ČR i EU-14 odlišná podle jednotlivých **sektorů**. V ČR se nejvíce vzdělávají lidé pracující v *sektoru služeb*, v tomto sektoru se účast na dalším vzdělávání s přibývajícím věkem zaměstnanců snižuje pozvolna, mezi věkovou skupinou 45-54 a 55-64 pouze o necelý procentní bod. V EU-14 představuje sektor služeb také sektor, kde je účast na dalším vzdělávání nejvyšší, pokles účasti s přibývajícím věkem je však dynamičtější než v ČR. Osoby pracující v sektoru průmyslu a zemědělství se vzdělávají jak v ČR, tak v EU-15 zhruba srovnatelnou měrou, ale výrazně méně než v sektoru služeb. V *sektoru průmyslu* je v ČR účast na dalším vzdělávání shodná ve věkových skupinách 25-34 let a 35-44 let (26,8 %), ve věkové skupině 55-64 let je dokonce mírně vyšší než v předchozí věkové skupině 45-54 let (23,3 % vs. 23,7 %). V EU-15 se účast mezi jednotlivými věkovými skupinami trvale snižuje. V *sektoru zemědělství* se v ČR populace ve věku 25-44 let vzdělává více než stejná věková skupina v sektoru průmyslu. Jedná se o jev odlišný od situace v EU-

15, kde se ve všech věkových skupinách více vzdělávají zaměstnaní v průmyslu než v zemědělství. V zemědělství se prosadila obdobná tendence jako v průmyslu, a sice že v nejstarší věkové skupině (55-64 let) se lidé vzdělávají více než ve věkové předchozí. Rozdíl představuje 1,6 p.b.

Graf 21: Účast na dalším vzdělávání v jednotlivých ekonomických sektorech (2002, v %)

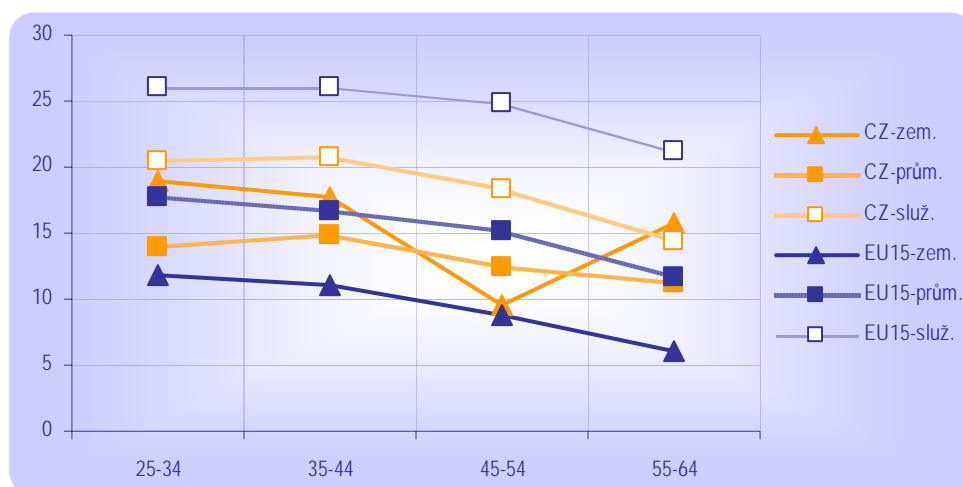

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Pořadí sektorů z hlediska intenzity neformálního vzdělávání je shodné jako v případě účasti na dalším vzdělávání celkem. **Neformální vzdělávání** je nejběžnější v *sektoru služeb* v ČR i v EU-15, pokles vzdělávání dvou starších věkových skupin je poměrně strmý. V ČR se z věkové skupiny 45-54 let neformálně vzdělává 18,3 % osob, což je o 2,5 p.b. nižší podíl než u předchozí věkové skupiny, pokles účasti na neformálním vzdělávání věkové skupiny 54-64 let dosáhl 3,8 p.b. Účast v neformálním vzdělávání v *sektoru průmyslu* je z hlediska starších věkových skupin poměrně vyrovnaná. Pokles účasti je ve srovnání s předchozími věkovými skupinami vcelku mírný. Z věkové skupiny 45-54 let se neformálně vzdělává 12,4 % osob, což je o 2,5 p.b. méně než z předchozí věkové skupiny. Nejstarší věková skupina se na vzdělávání účastní z 11,3 % , tedy pouze o 1,1 p.b. méně než věková skupina předchozí.

Neformální vzdělávání v *sektoru zemědělství* je v ČR běžnější než v sektoru průmyslu ve všech věkových kategoriích s výjimkou kategorie 45-54 let. Jedná se o specifikum ČR, v průměru EU-15 je vzdělávání v zemědělství méně rozsáhlé než v průmyslu. Příčinou může být vysoký podíl družstevního zemědělství v ČR, které zřejmě věnuje více prostředků na neformální vzdělávání než soukromí zemědělci. V neformálním vzdělávání v zemědělství se v ČR projevil i další atypický jev, a tím je výrazný propad vzdělávání ve věkové skupině 45-54 letých. Věková skupina předcházející se účastní neformálního vzdělávání z 9,6 % , zatímco předchozí věková skupina ze 17,7 % a následující z 15,7 %.

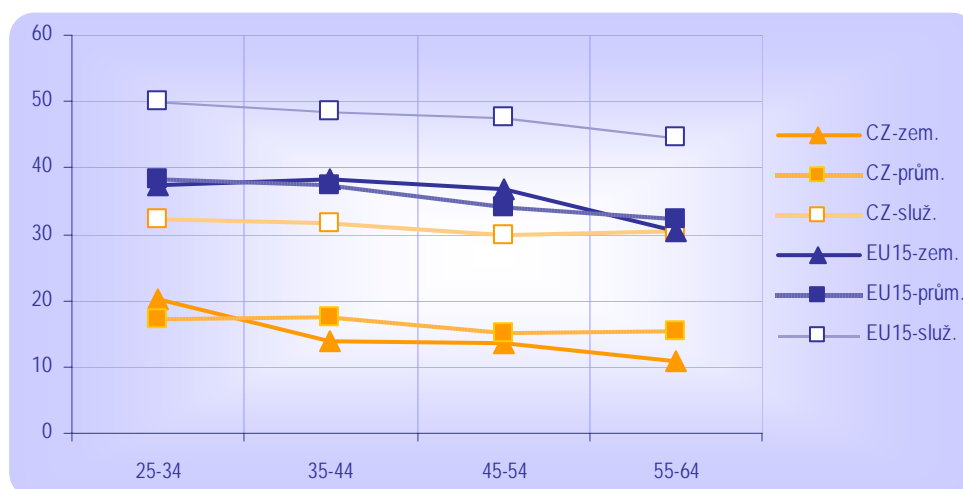
Graf 22: Účast na neformálním vzdělávání v jednotlivých ekonomických sektorech (2002, v %)

Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Informálně se opět vzdělávají nejvíce osoby zaměstnané ve *službách*. V ČR se účast na informálním vzdělávání nepatrně zvyšuje u nejstarší věkové skupiny 55-64 letých ve srovnání s předchozí skupinou v sektoru průmyslu a služeb, přičemž rozdíl je vyšší v sektoru služeb (o 0,6 p.b. vs. 0,2 p.b.).

Graf 23: Účast na informálním vzdělávání v jednotlivých ekonomických sektorech (2002, v %)

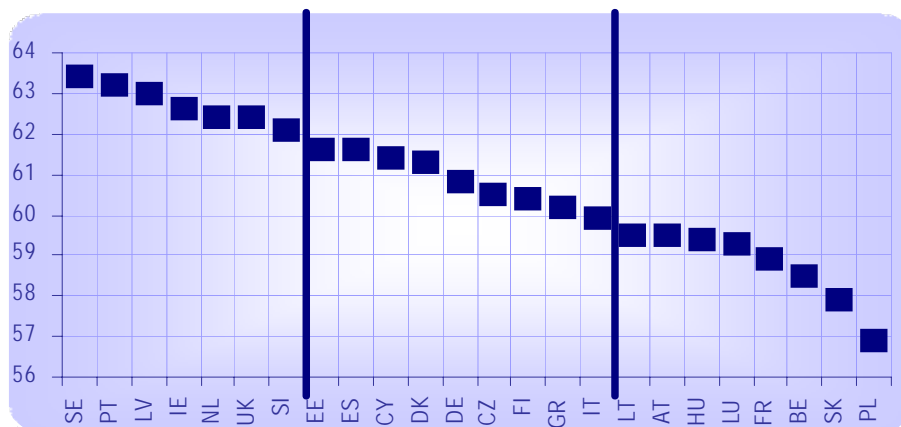
Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

II.6 Vliv průměrného věku odchodu do důchodu na účast na vzdělávání

Pro ověření předpokladu, že **vyšší věk odchodu do důchodu** stimuluje k vyšší účasti starší populace na dalším vzdělávání byly země EU-24 (není zahrnuta Malta, za kterou není k dispozici údaj o průměrném věku odchodu do důchodu), seskupeny podle průměrného věku odchodu do důchodu do 3 skupin. Každá skupina je tvořena osmi zeměmi, v první skupině jsou země, pro které je typický „pozdní věk“ odchodu do důchodu, lidé v těchto zemích

odcházejí do důchodu v rozpětí od 63,4 let (Švédsko) do 62,1 let (Slovinsko). Druhou skupinu tvoří země, pro které je charakteristický „střední věk“ odchodu do důchodu, tedy věk v rozpětí od 61,6 (Estonsko) do 59,9 let (Itálie), do této skupiny patří i ČR (60,5 let). Do třetí skupiny zemí s „dřívějším věkem“ odchodu do důchodu byly zařazeny země, ve kterých se průměrný věk odchodu do důchodu pohybuje v rozpětí od 59,5 let (Litva) do 56,9 (Polsko).

Graf 24: Průměrný věk odchodu do důchodu v zemích EU-25 (2002)

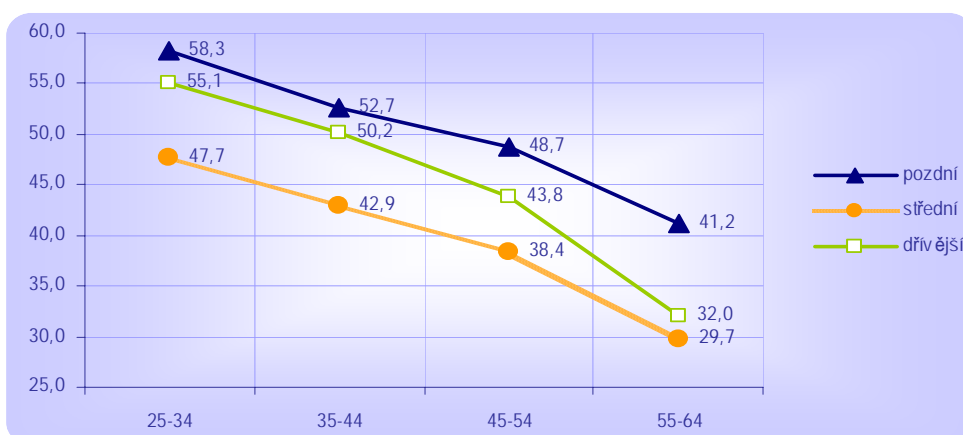

Poznámka: chybí data za Maltu, data za Řecko, Litvu, Lotyšsko a Slovinsko se vztahují k roku 2001 upravenému o meziroční průměrnou změnu odchodu do důchodu v EU-20

Zdroj: EUROSTAT

Průměrné hodnoty účasti na **dalším vzdělávání** za jednotlivé skupiny zemí ukazují, že z hlediska účasti na jakékoli formě vzdělávání nehraje průměrný věk odchodu do důchodu významnou roli, i když nejvyšší účast v dalším vzdělávání vykázala v souladu s očekáváním skupina zemí s pozdním věkem odchodu do důchodu. Oproti očekávání však byla zjištěna vyšší účast na vzdělávání ve skupině zemí, ve kterých je věk odchodu do důchodu dřívější než v zemích se středním věkem odchodu do důchodu.

Graf 25: Účast na jakékoli formě vzdělávání ve vazbě na průměrný věk odchodu do důchodu (2002, v %)

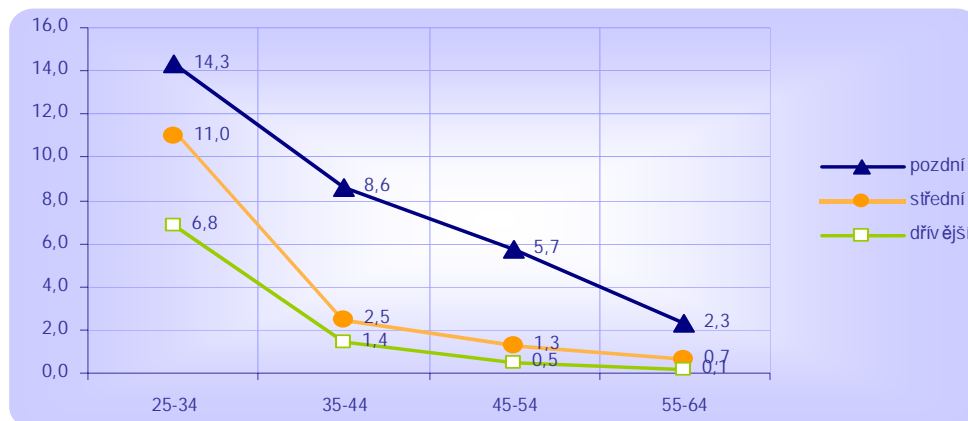

Pozn.: Ze skupiny zemí s vyšším věkem odchodu do důchodu (pozdní) je vyňata V. Británie. Ze skupiny zemí s nižším věkem odchodu do důchodu (dřívější) je vyňato Maďarsko. Důvodem je vysoký podíl respondentů, kteří neuvodili žádnou odpověď v některé z forem vzdělávání.

Zdroj: EUROSTAT, vlastní propočty

Pokles vzdělávání se vzrůstajícím věkem vykazuje srovnatelnou tendenci v zemích s pozdním a středním odchodem do důchodu, zatímco v zemích s dřívějším odchodem do důchodu dochází k razantnímu poklesu vzdělávání mezi věkovou skupinou 45-54 let a 55-64 let.

Graf 26: Účast na formálním vzdělávání ve vazbě na průměrný věk odchodu do důchodu (2002, v %)

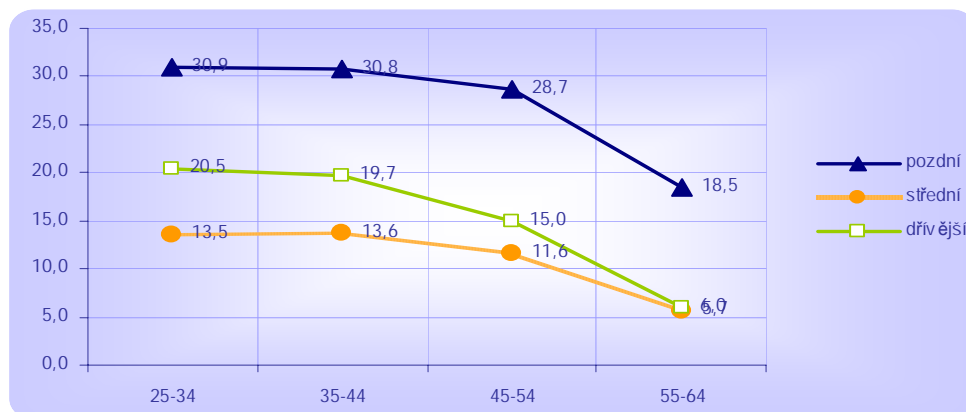

Pozn.: Ze skupiny zemí s nižším věkem odchodu do důchodu (dřívější) je v případě formálního vzdělávání vyňato Maďarsko. Důvodem je vysoký podíl respondentů, kteří neuvledli žádnou odpověď.

Zdroj: EUROSTAT, vlastní propočty

Účast na **formálním vzdělávání** potvrzuje předpoklad, že pozdější věk odchodu do důchodu představuje impuls pro zvýšenou účast na dalším vzdělávání. Účast na formálním vzdělávání byla ve všech věkových skupinách nejvyšší v zemích s pozdním věkem odchodu do důchodu, s poměrně velkým odstupem následovala populace v zemích se středním odchodem a nejnižší byla v zemích s dřívějším věkem odchodu do důchodu. V zemích s pozdním odchodem do důchodu klesala účast na dalším vzdělávání vcelku rovnoměrně mezi jednotlivými věkovými skupinami, u zemí se středním a dřívějším odchodem do důchodu došlo k razantnímu poklesu mezi věkovou skupinou 25-34 a 35-44. Mezi staršími věkovými skupinami je v těchto zemích pokles účasti na formálním vzdělávání velmi mírný, účast na vzdělávání vedoucí k získání určitého vzdělanostního stupně je však zanedbatelná. V zemích s dřívějším odchodem do důchodu se pouze 0,1 % osob ve věku 55-64 let formálně vzdělává, v zemích se středním odchodem do důchodu 0,7 % a v zemích s pozdním věkem odchodu do důchodu 2,3 %.

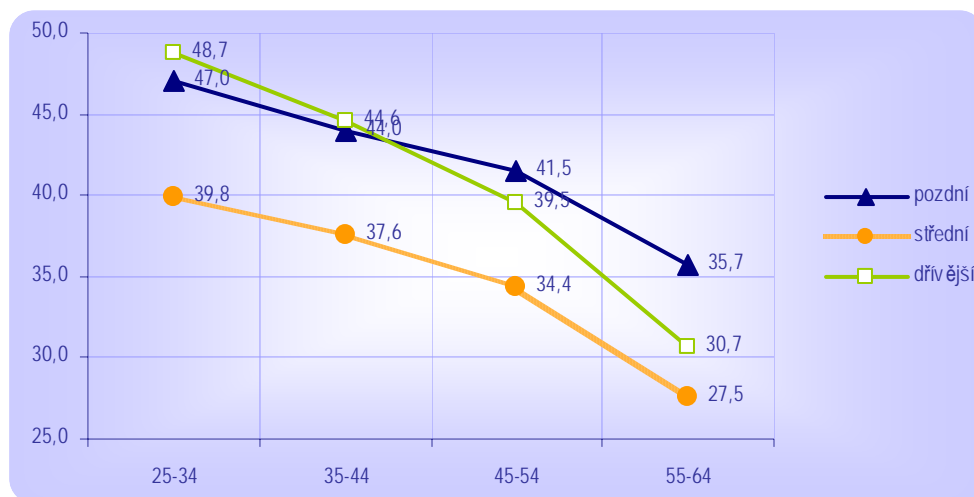
Graf 27: Účast na neformálním vzdělávání ve vazbě na průměrný věk odchodu do důchodu (2002, v %)

Zdroj: EUROSTAT, vlastní propočty

Účast na **neformálním vzdělávání** potvrzuje původní předpoklad pouze v případě pozdního věku odchodu do důchodu. Lidé v zemích s dřívějším odchodem do důchodu se účastní neformálního vzdělávání častěji než lidé v zemích se středním odchodem do důchodu, a to ve všech věkových skupinách, i když s přibývajícím věkem se rozdíl mezi těmito dvěma skupinami země snižuje a ve věkové skupině 55-64 let je podíl neformálně se vzdělávajících v podstatě totožný.

Graf 28: Účast na informálním vzdělávání ve vazbě na průměrný věk odchodu do důchodu (2002, v %)

Pozn.: Ze skupiny zemí s vyšším věkem odchodu do důchodu (pozdní) je v případě informálního vzdělávání vyňata V. Británie. Ze skupiny zemí s nižším věkem odchodu do důchodu (dřívější) je v případě informálního vzdělávání vyňato Maďarsko. Důvodem je vysoký podíl respondentů, kteří nevedli žádnou odpověď.

Zdroj: EUROSTAT, vlastní propočty

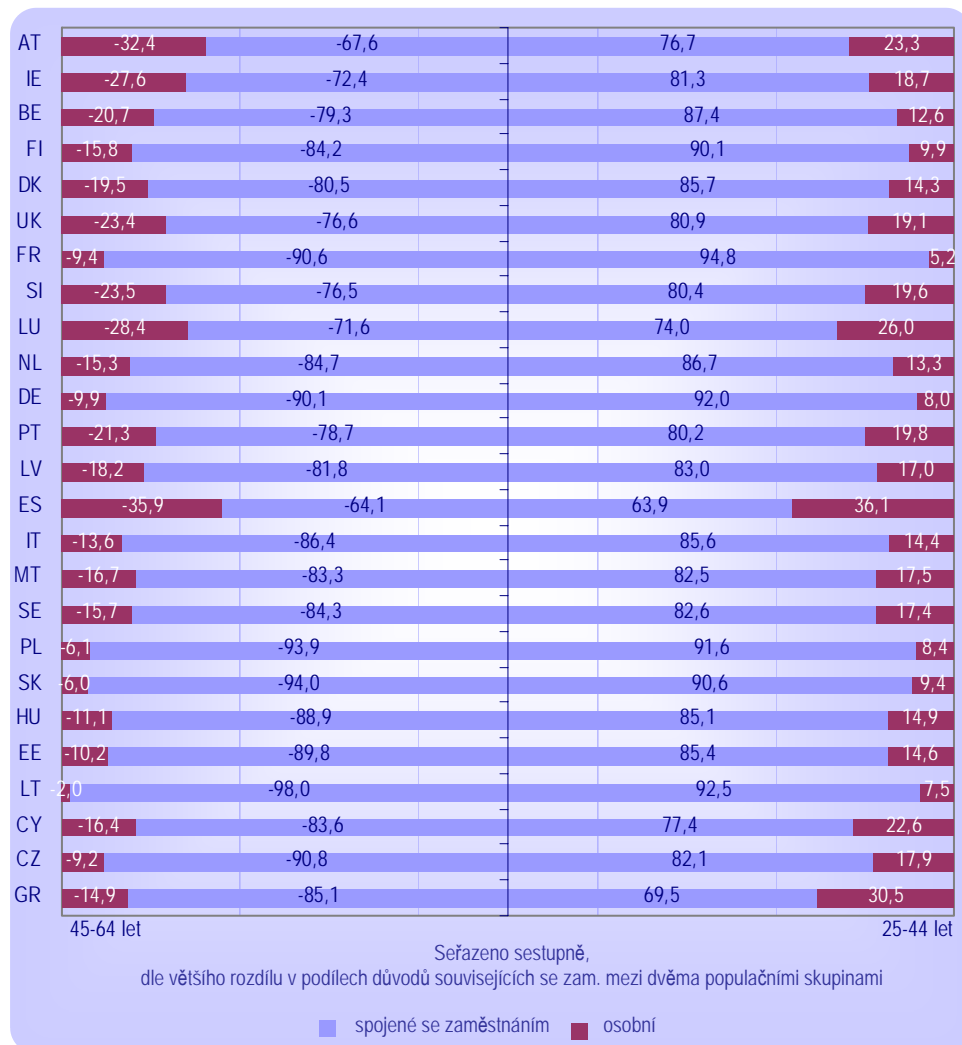
Ani data o informálním vzdělávání nepotvrzují jednoznačně předpoklad, že čím pozdější odchod do důchodu, tím vyšší účast na vzdělávání. Informálně se v mladších věkových skupinách vzdělávají nejvíce lidé s dřívějším odchodem do důchodu následování obyvatelstvem zemí s pozdním odchodem do důchodu, nejméně se informálně vzdělávají lidé ze zemí se středním věkem odchodu do důchodu. Ve starších věkových skupinách (45-54, 54-64 let) se nejvíce vzdělávají lidé s pozdním věkem odchodu do důchodu a nejméně lidé ze zemí se středním věkem odchodu do důchodu.

III. BARIÉRY ÚČASTI NA VZDĚLÁVÁNÍ

III.1 Důvody účasti na neformálním vzdělávání

Veškeré důvody, které vedou k účasti na dalším vzdělávání mohou být v realitě velmi rozdílné podle osobní situace i charakteristik jednotlivce. Zjednodušeně je však lze sloučit do dvou skupin a to podle vazby na profesní rozvoj a pracovní aktivity. Z tohoto hlediska lze odlišit důvody, které jsou spojené se zaměstnáním a důvody osobní, které nemají vazbu na zaměstnání, ale cílí k uspokojení osobních koníčků. Jaké důvody převažují a zda jsou rozdíly mezi věkovou skupinou starších (55-64 let) a mladších osob (25-44 let) je možné sledovat na základě výsledků šetření LFS - Ad hoc modulu 2003, které provedl Eurostat. V tomto šetření byly sledovány důvody pouze pro účast na neformálním vzdělávání, tj. kurzech vedených lektorem (dotaz se nevztahoval na formální vzdělávání ve škole či na samostudium, účast na konferencích atd., které představují informální vzdělávání). Tato data umožňují i mezinárodní srovnání v rámci skupiny evropských zemí (viz následující graf 29).

Graf 29: Důvody účasti na neformálním vzdělávání starších a mladších osob, (2003, v %)

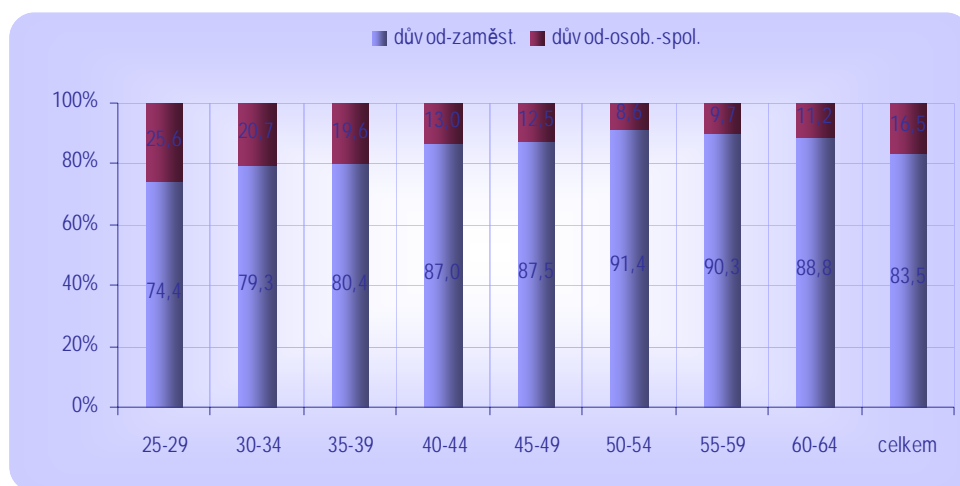
Zdroj: EUROSTAT, Ad hoc modul Lifelong Learning, 2003, vlastní propočty.

Z grafu 29 je zřejmé, že k účasti na neformálním vzdělávání vedou především důvody spojené se zaměstnáním, a to v obou sledovaných věkových skupinách a ve všech zemích. Existují však rozdíly mezi starší a mladší generací. ČR se řadí k zemím, ve kterých se starší populace vzdělává výrazně častěji z důvodů spojených se zaměstnáním (90,8 %) než populace mladší (82,1 %). Tato skutečnost je charakteristická pro všechny nové členské státy EU s výjimkou Slovinska a ze starých členských států například pro Řecko, ale třeba i Švédsko, i když ve Švédsku je rozdíl mezi starší a mladší populací velmi malý (1,7 p.b.). Z osobních či společenských důvodů se v ČR účastní neformálního vzdělávání 9,2 % populace ve věku 45-64 let a 17,9 % populace ve věku 25-44 let.

Obdobné relace mezi starší a mladší generací lze získat i z výsledků šetření jednotlivců, které zadala Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání a provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění⁴ v roce 2005 v ČR. Toto šetření zjišťovalo důvody pro účast nejenom pro kurzy neformálního vzdělávání ale i pro účast ve formálním vzdělávání ve školách a také pro informální vzdělávání. Zahrnovalo tak velmi širokou škálu od časově a finančně náročných vzdělávacích aktivit až po příležitostné, finančně a časově méně náročné způsoby sebevzdělávání, kterými je např. sledování vzdělávacích pořadů ve veřejných sdělovacích prostředcích, samostudium knih, atd.

Při sledování podrobnějšího členění populace na pětileté věkové skupiny je zřejmé, že posunem k vyššímu věku se plynule zesiluje význam zaměstnání jako důvodu proč se jednotlivci vzdělávají a to až do předdůchodového věku 55 let. Dokonce i v pozdějším věku 60-64 let, kdy již všechny ženy i muži mohou postupně ukončovat svou ekonomickou aktivitu, se význam zaměstnání udržuje nad průměrnou úrovní. Pokud se pokles ekonomické aktivity této věkové skupiny neprojevuje ve výrazném poklesu vlivu zaměstnání na vzdělávací aktivity jednotlivců, svědčí to o tom, že zájem o vzdělávání u starších osob, zůstává doménou stále stejné skupiny osob. Lze předpokládat, že jde o motivovanější část populace, která má ambice setrvat déle v zaměstnání. Vazba mezi dalším vzděláváním a zaměstnáním u starších osob je tak evidentní.

Graf 30: Podíly osob vzdělávajících se z důvodu zaměstnání v ČR, 2005 (v %)

Zdroj: Šetření jednotlivců 2005, Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání, CVVM, 2005

Poznámka: Bez kurzů bezpečnosti a ochrany zdraví při práci

⁴ V rámci projektu 1J005/04-DP2 „Nerovnosti v šancích na vzdělávání: jejich rozsah, zdroje, sociální a ekonomické důsledky, strategie řešení“.

III.2 Faktory omezující účast na dalším vzdělávání

Podrobněji lze jednotlivé důvody neúčasti starších osob na dalším vzdělávání analyzovat na základě dat z výše uvedeného dotazníkového šetření jednotlivců 2005. V šetření byla respondentům v rámci dotazu, proč se jednotlivci neúčastní žádné formy dalšího vzdělávání, nabízena škála 13 důvodů. Respondenti měli možnost označit a formulovat i další svůj osobní důvod, pokud nabízené možnosti neodpovídaly jejich situaci.

Škála nabízených 13 důvodů se snažila postihnout zhruba šest základních skupin aspektů. První skupina důvodů vyplývá ze sebehodnocení a zahrnuje důvody typu: „své vzdělání považuji za dostačující“ a „mám obavy z toho, že vzdělávání nepřinese očekávaný užitek“. Druhá skupina důvodů souvisí s první, vyplývá rovněž ze sebehodnocení, osvětluje však jiný aspekt. Rozkrývá postoje k samotnému procesu vzdělávání a zahrnuje odpovědi typu: „nebaví mě se vzdělávat“ a nebo „považuji vzdělávání (zejména formální) za příliš náročné“.

Ve třetí skupině jsou zahrnuty důvody, které jsou finančního rázu, jde jednak o „vysoké ceny kurzů“ a jednak o možnou „obavu z výpadku nebo snížení příjmů po dobu studia/návštěvy kurzů“. Čtvrtá skupina důvodů se vztahuje k nabídce dalšího vzdělávání. Jednak se respondenti vyjadřovali k tomu, zda bariérou účasti je „nedostatečná či málo kvalitní místní nabídka kurzů“ a jednak za důvod označili, že „nemají dostatek informací o nabídce vzdělávání a potřebovali by poradit“. Pátá skupina zahrnuje důvody související s podmínkami v rodině, které mohou omezovat možnosti zapojení do dalšího vzdělávání, jako jsou „péče o rodinu“ nebo „nedostatečná podpora ze strany rodiny“. V poslední skupině byly mezi důvody byly formulovány: „nedostatek času“, „nevyhovující doprava“ a nevstřícný postoj zaměstnavatele „zaměstnavatel mě nechce uvolnit“.

Jednotlivé důvody byly testovány z hlediska vazby na věk respondenta. Prostřednictvím korelačního koeficientu byly identifikovány důvody, které častěji uvádí mladší generace (věk 25-44 let) a důvody častěji uváděné starší generací (nad 55 let). Následující tabulka podává přehled o charakteru závislosti mezi věkem a důvody neúčasti na dalším vzdělávání.

Tabulka 2: Vazby mezi věkem a důvody neúčasti na neformálním vzdělávání

Důvod neúčasti	Statistická významnost	Síla vazby ¹⁾	Vztah k věku
vzdělání je dostačující	ano	0,175	nadprůměrný vztah, častěji uváděli starší
nepřinese užitek	ano	-0,073	mírně častěji uváděli mladší
vysoké ceny kurzů	ano	-0,154	průměrný vztah, častěji uváděli mladší
obava ze snížení příjmů	ano	-0,168	průměrný vztah, častěji uváděli mladší
chybí informace o nabídce	ano	-0,152	průměrný vztah, častěji uváděli mladší
nedostatečná nabídka	ano	-0,094	mírně častěji uváděli mladší
nebaví ho se vzdělávat	ne	-	žádný vztah
formální vzdělávání je náročné	ano	-0,066	mírně častěji uváděli mladší
zaměstnavatel neuvolní	ano	-0,125	častěji uváděli mladší
péče o rodinu	ano	-0,250	výrazný vztah, častěji uváděli mladší
není podpora od rodiny	ano	-0,079	mírně častěji uváděli mladší
nedostatek času	ano	-0,246	výrazný vztah, častěji uváděli mladší
nevyhovující doprava	ne	-	žádný vztah
jiný důvod	ano	0,331	výrazný vztah, častěji uváděli starší

Zdroj: Šetření jednotlivců 2005. Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání, CVVM, 2005, dodatečné propočty.

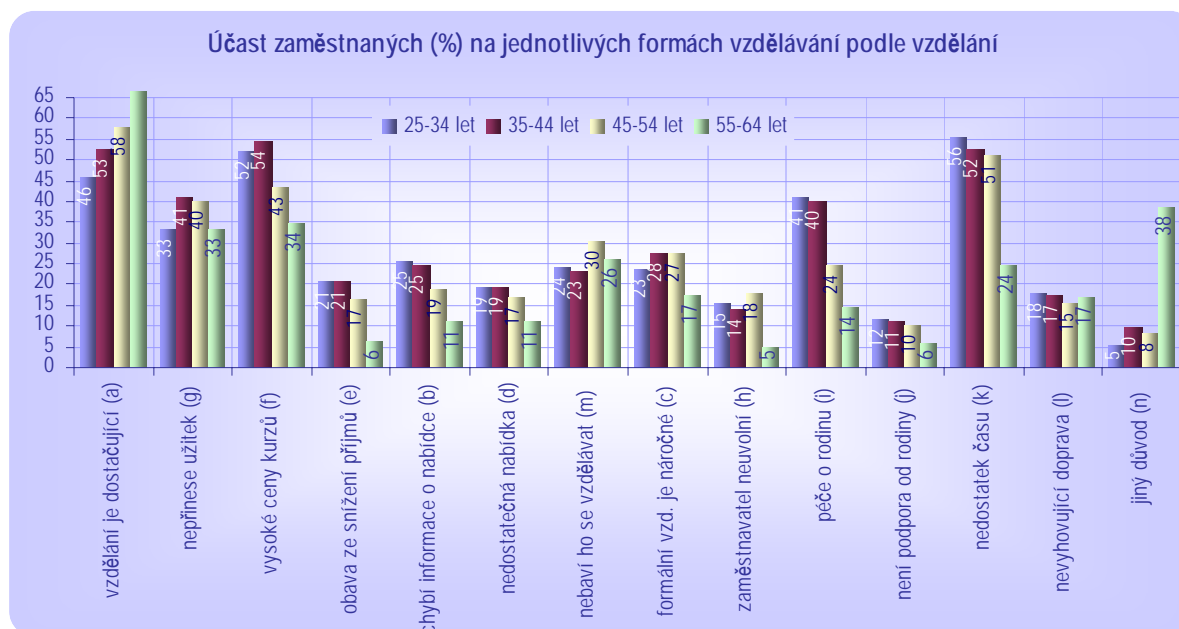
Poznámky: 1) Korelační koeficienty. Za silný vztah lze považovat hodnoty kolem 0,25 a výše. Záporné hodnoty koeficientu znamenají nepřímo úměrný vztah mezi věkem a významem daného důvodu.

Silná vazba na věk se projevila celkem u tří důvodů; (1) nedostatek času a (2) péče o rodinu jako důvod neúčasti na neformálním vzdělávání uváděli zejména lidé mladší, (3) jiný důvod označovali zejména starší lidé. To znamená, že starší lidé mezi nabízenými důvody nenašli důvody, které jsou pro ně rozhodující. *Žádná vazba na věk* se naopak projevila u následujících tří důvodů: (1) nikdy ho/ji nebavilo se vzdělávat, (2) příliš velká vzdálenost a nevyhovující dopravní spojení, (3) obavy, že vzdělávání nepřinese očekávaný užitek. To znamená, že starší lidé uváděli tyto důvody zhruba ve stejné míře jako lidé mladší.

Z šetření je zřejmé, že důvody, proč se lidé nevzdělávají jsou nejčastěji spojeny s jejich postoji a s tím související motivací. Více než polovina dospělých (57 %) v rámci sledovaného šetření byla přesvědčena, že jejich kvalifikace je dostačující. Jde o značné přeceňování vlastních znalostí a dovedností vzhledem k tomu, že v průměru dosažená kvalifikační úroveň české populace značně zaostává za evropskými zeměmi a to jak za EU-15 tak za většinou nových členských zemí EU.

S věkem se spokojenost s vlastním vzděláním zvyšuje a úroveň svých znalostí hodnotí jako dostačující 56 % osob ve věkové skupině 45-54 let a dvě třetiny osob v předdůchodovém a na hranici důchodového věku 55-64 let (viz graf 31). Je tomu tak přesto, že z objektivního pohledu je zřejmé, že starší ročníky mají nižší úroveň vzdělání ve srovnání s mladšími. Navíc vzdělání nabyté před 30-40 lety již je často zastaralé bez potřebných základů pro aplikaci moderních technologií, jazykových dovedností, apod. Hodnocení dostatečnosti vlastního vzdělání je zřetelně korelováno s počtem odpracovaných let, tj. s nabytou praxí. Praktické zkušenosti tvoří jistě důležitou součást zvyšování kvalifikace, avšak při rychlejších technologických změnách nebo při nutnosti změnit profesní zaměření, už praxe nemůže nahradit dodatečné vzdělávání. Je to pravděpodobně rovněž ovlivněno spokojeností se stávajícím zaměstnáním, případně s určitou rezignací na jakoukoli změnu nebo neochotou ke změnám.

Graf 31: Důvody neúčasti na vzdělávání podle věkových skupin

Zdroj: Šetření jednotlivců 2005. Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání, CVVM, 2005.

Nízký zájem o vzdělávání a obava z možného neúspěchu jsou dalšími poměrně výraznými bariérami u starších osob. Tyto charakteristiky se s věkem sice nezhoršují, u starších osob

však mezi ostatními faktory hrají důležitější roli. Tyto důvody jsou spíše než věkem generovány typem osobnosti, úrovní formálního vzdělání nabytého ve škole a postoji ovlivněnými předchozí zkušeností s učením a vzdělávacími aktivitami obecně.

Z finančních aspektů hraje významnou roli cena nabízených kurzů. Ze starších osob ji více než třetina označuje za důvod své neúčasti na vzdělávání. Je to sice podstatně méně, než je tomu u mladé populace, neboť příjmová pozice této věkové skupiny je příznivější, přesto však cena představuje bariéru i pro starší osoby.

Jako důvod své neúčasti starší lidé uváděli méně často nedostatek času, péči o rodinu nebo nedostatečnou podporu ze strany rodiny. Vzhledem k tomu, že tyto faktory jsou významně svázány s péčí o nezletilé děti, je logické, že pro starší osoby, které již nejsou ve věku aktivního rodičovství, nepředstavují významnější bariéru účasti ve vzdělávání.

Omezení spojená s nedostatečnou nebo nekvalitní nabídkou kurzů uvádí pouze každá zhruba desátá osoba ve věku 55-64 let, zatímco v nejmladší věkové skupině je to každý pátý dotazovaný. Podobně i rozsah informací o vzdělávací nabídce je vnímán staršími osobami jako dostatečný na rozdíl od mladších osob. Tyto rozdíly nelze interpretovat jednoznačně. Mohou být odrazem větších zkušeností starších pracovníků a jejich lepší orientace v oboru své profese. Na druhé straně může spokojenost s nabídkou kurzů a s rozsahem informací o nich odrážet i výše dokumentovaný celkový nezájem starších osob o rozšiřování svých znalostí a dovedností a s tím související absenci potřeby podobné informace a kurzy vyhledávat.

IV. ZÁVĚRY

- Vzdělanostní struktura obyvatelstva ve věku 50 - 64 let je méně příznivá ve srovnání se skupinou mladých osob ve věku 25–39letých. Je zde mnohem vyšší zastoupení nízkokvalifikovaných osob s pouhým základním vzděláním, a to 17 % oproti 7 % a naopak nižší podíl terciárně vzdělaných (zhruba 10 % oproti 12 %).
- Úroveň vzdělání významně ovlivňuje míru ekonomické aktivity starších osob. Ve věkové skupině nad 50 let si pouze vysokoškoláci udržují vysokou úroveň ekonomické aktivity (nad 80 %). Nízkokvalifikované osoby, jejichž míra ekonomické aktivity byla i předtím nízká, jsou ve starším věku jednoznačně vytlačovány z trhu práce. Naprostá většina nízkokvalifikovaných starších osob je ekonomicky neaktivních (61 %). Dosažená úroveň vzdělání se proto jeví jako klíčová pro delší setrvání starších osob v zaměstnání.
- Rozšíření dovedností u starších osob je nezbytné zejména při využívání ICT. Podíl osob ze starší věkové skupiny, které používají počítač je zhruba poloviční ve srovnání s mladšími osobami. Úroveň ovládnutí běžných počítačových programů je zhruba třetinová a na třetinové úrovni je rovněž využívání Internetu.
- Starší populace se v ČR podobně jako v ostatních zemích EU vzdělává méně než mladší věkové skupiny, šíře tohoto rozdílu je však nižší (9 p.b. oproti 12 p.b.). Nízký rozdíl v účasti na dalším vzdělávání mezi mladšími a staršími osobami by mohl být hodnocen jako pozitivní jev pouze tehdy, pokud by účast na vzdělávání nebyla v ČR obecně tak nízká. Ženy starší věkové skupiny se méně účastní dalšího vzdělávání než muži. Důvody jsou spojené nejen s jejich dřívějším odchodem do důchodu, ale také s přístupem zaměstnavatelů a s postoji samotných žen, které zřejmě dávají přednost péči o širší rodinu (vnoučata). ČR však patří spíše mezi země, kde jsou rozdíly mezi muži a ženami menší.
- V ČR i v průměru zemí EU se prosazuje přímý vztah mezi dosaženou úrovní vzdělání a účastí na dalším vzdělávání. Ve všech věkových skupinách se lidé s vyšší úrovní vzdělání více vzdělávají. Zájem o vzdělávání však s postupujícím věkem neklesá stejně u jednotlivých vzdělanostních kategorií. Zatímco u osob se základním vzděláním, se účast v dalším vzdělávání příliš nemění (resp. udržuje se na stále stejné minimální úrovni), u osob s terciárním vzděláním dochází k poměrně prudkému poklesu mezi věkovou skupinou 45-54 let a 55-64 let. Tento pokles je v ČR výrazně patrnější než v průměru zemí EU. Zejména se prudký pokles projevuje v účasti starších osob na neformálním vzdělávání, tj. na různých školeních a kurzech, které jsou nejčastěji organizovány zaměstnavateli. Svědčí to o přístupu zaměstnavatelů, kteří ani v případě vysoce kvalifikovaných pracovníků nejsou ochotni investovat do jejich vzdělávání, pokud jsou v předdůchodovém věku. Zároveň i zájem o sebevzdělávání v pozdějším věku (od 55 let) v české populaci prudce klesá a tento pokles je mnohem výraznější než u jejich evropských vrstevníků.
- Účast na dalším vzdělávání se liší podle postavení na trhu práce, odlišné míry účasti vykazují osoby zaměstnané, nezaměstnané a neaktivní. V ČR obecně platí, že nejvíce se vzdělávají lidé zaměstnaní, s poměrně velkým odstupem osoby nezaměstnané, které se vzdělávají ve zhruba stejné míře jako osoby neaktivní. V zemích EU je naproti tomu typické, že míra vzdělávání nezaměstnaných osob se blíží úrovni osob zaměstnaných. Platí to i pro starší věkové skupiny. V ČR jsou starší nezaměstnané osoby, i přes deklarace služeb zaměstnanosti o zvýšené pozornosti věnované této

věkové skupině, stále velmi zřídka zařazovány do rekvalifikačních kurzů (účastní se jich pouze 5 % nezaměstnaných této věkové skupiny oproti 9 % průměrné populace).

- Nejvýraznější pokles účasti na dalším vzdělávání s přibývajícím věkem je patrný u skupiny ekonomicky neaktivních osob. Tento pokles je v ČR podobný jako v zemích EU (zde je ještě o něco výraznější). Je zřejmé, že u osob stojících mimo trh práce je po určité době zájem o vzdělávání výrazně oslaben. Dokládá to vzájemnou provázanost pracovních a vzdělávacích aktivit.
- Z mezinárodního srovnání dat za jednotlivé země EU vyplývá, že účast na dalším vzdělávání je sice ovlivněna věkem odchodu do důchodu, nejedná se však o rozhodující faktor, ale pouze o jeden z mnoha a jeho vliv evidentně není dominantní. Důležitější jsou jiné charakteristiky zemí, jako je ekonomická úroveň, význam jaký je v jednotlivých zemích vzdělávání přiznáván, kolik veřejných a soukromých prostředků je na vzdělávání vynakládáno, jakou vzdělávací politiku jednotlivé země uplatňují, jaké a jak efektivní jsou nástroje, které mají stimulovat poptávku i nabídku vzdělávání.
- ČR se řadí k zemím, ve kterých se starší populace vzdělává výrazně častěji z důvodů spojených se zaměstnáním (90,8 %) než populace mladší (82,1 %). Tato skutečnost je, na rozdíl zemí EU-15, charakteristická pro většinu nových členských států EU. Důvodem může být vyšší míra zastarávání dříve nabyté kvalifikace pracovníků v těch zemích, které prošly tranzitivním obdobím k tržní ekonomice.
- Z šetření jednotlivců o účasti v různých formách dalšího vzdělávání, které bylo provedeno v ČR v roce 2005, je zřejmé, že důvody, proč se lidé nevzdělávají jsou nejčastěji spojeny s jejich postoji a s tím související motivací. I když vzdělanostní struktura starších osob je méně příznivá ve srovnání s mladší populací, starší lidé jsou častěji spokojeni se svým vzděláním. Hodnocení dostatečnosti vlastního vzdělání má zřetelnou vazbu na počet odpracovaných let, během nichž jednotlivec získal určité praktické zkušenosti. Tyto však v době rychlých technologických změn již nemohou postačovat. Dále je toto sebehodnocení pravděpodobně ovlivněno spokojeností se stávajícím zaměstnáním, případně s rezignací na jakoukoliv změnu nebo neochotou ke změnám.
- Nízký zájem o vzdělávání a obava z možného neúspěchu jsou dalšími poměrně výraznými bariérami u starších osob. Tyto charakteristiky se s věkem sice nezhoršují, u starších osob však mezi ostatními faktory hrají důležitější roli. Tyto důvody jsou spíše generovány typem osobnosti, úrovní formálního vzdělání nabytého ve škole a postoji ovlivněnými předchozími zkušenostmi s učením a vzdělávacími aktivitami obecně.
- Z finančních aspektů hraje významnou roli cena nabízených kurzů. Ze starších osob ji více než třetina označuje za důvod své neúčasti na vzdělávání. Je to sice podstatně méně, než je tomu u mladé populace, neboť příjmová pozice této věkové skupiny je příznivější, přesto však cena představuje bariéru i pro starší osoby.
- Nedostatek času či nutnost věnovat se péči o rodinu nehrají u starších věkových skupin výraznější roli. Rovněž nabídku kurzů a přístup k informacím nehodnotí starší osoby jako bariéru pro svou účast v dalším vzdělávání. V tomto případě je však nutno odlišit, do jaké míry je toto vcelku příznivé hodnocení výsledkem nabytých zkušeností a schopnosti vyhledat si příslušné informace a do jaké míry je výsledkem nezájmu o vzdělávací aktivity obecně.

V. LITERATURA

EUROSTAT: Ad hoc modul Lifelong Learning. 2003.

EUROSTAT: Labour Force Survey. 2005, 2Q.

Národní program počítačové gramotnosti. Ministerstvo informatiky, 2003, dostupný na www.micr.cz.

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003-2007, MPSV, 2003.

SIALS (Second International Adult Literacy Survey). OECD, 2000.

Strategie hospodářského růstu České republiky 2005 – 2013. Úřad vlády ČR, 2005.

Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku. NVF, 2003.

Šetření o využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci. ČSÚ, 2005.

Voss-Gundlach, C.: Strategies to promote employability of older workers: Country example (Germany). Thematic Review Seminar of the European Employment Strategy, 2005.

Výběrové šetření pracovních sil. ČSÚ, 2. čtvrtletí 2004.

Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání Národního vzdělávacího fondu

Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání působí jako analyticko-výzkumná sekce Národního vzdělávacího fondu. Vznikla z iniciativy Evropské vzdělávací nadace (ETF). Od roku 2004 je součástí evropské sítě ReferNet, která je zřízena Evropským centrem pro rozvoj odborného vzdělávání (Cedefop).

Observatoř poskytuje informace, shromažďuje data, analyzuje tendence a provádí výzkum v oblasti rozvoje lidských zdrojů, trhu práce, vzdělávání a předvídání kvalifikačních potřeb. Od roku 2005 je jedním z pracovišť Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky (MŠMT 1M0524), v rámci něhož provádí výzkum kvality lidských zdrojů jako faktoru konkurenceschopnosti. Další dlouhodobé výzkumné projekty jsou zpracovávány pro MPSV a jsou zaměřeny na (i) nerovnosti v šancích na vzdělání, (ii) nároky společnosti vědění na kvalifikaci lidských zdrojů a na vzdělávání, (iii) souvislosti stárnutí populace a vzdělávání.

Národní observatoř se podílí na mnoha mezinárodních projektech zpracováváných pro Evropskou komisi, Cedefop, OECD. Při jejich realizaci spolupracuje s partnerskými organizacemi v zahraničí (např. QCA - Velká Británie, BIBB - Německo, CEREQ a OREF - Francie, ISFOL - Itálie, University of Bremen - Německo, ROA - Nizozemí, ESRI - Irsko). V rámci České republiky spolupracuje zejména s výzkumnými institucemi, které se zabývají problematikou trhu práce, vzdělávání a sociální problematikou (SoÚ AVČR, VÚPSV, NÚOV, ÚIV, CSVŠ, CERGE), ale i s organizacemi zaměstnavatelů, odbory a ČSÚ.

Opletalova 25
110 00 Praha 1
tel: +420 224 500 545
fax: +420 224 500 502
e-mail: observatory@nvf.cz
<http://www.nvf.cz/observatory>